

VII–VIII. SZÁZADI AVAR TEMETŐ BALATONKILITI HATÁRÁBAN¹

KÖLTŐ LÁSZLÓ

A lelőhely és a lelőkörülmények

Siófok és Balatonkiliti között az M7-es autópálya és a 65-ös út csomópontjának építése során csontvázra bukkantak, amit bejelentettek a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumnak (1. kép). A leletmentést még a bejelentés napján, 1983. nov. 21-én megkezdtük, és igen mostoha időjárási körülmények között az építkezéssel párhuzamosan folytattuk 1984. jan. 19-ig.² A leletmentésnek ebben a szakaszában a földmunkák üteme és az időjárás nem tette lehetővé, hogy az objektumokat megfelelően térképezzük (2–3. kép) és rajzoljuk. Dokumentálásukat fényképezéssel oldottuk meg (1–25. objektum, 13 sír). Sok esetben a mélyen átfagyott talajban csak a markológéppel tudtuk a csontvázak fölötti földet eltávolítani. E mellett még az eredetileg is vastag, sötét humuszréteg is nehezítette a megfigyelést. E miatt, valamint azon okból, hogy az avar kori sírok jelentős hányadát is az őskori objektumokba ásták, azokat túlnyomórészt nem lehetett még annyira sem jól megfigyelni, mint a sírokat. Így főként ez utóbbiak megfigyelésére koncentráltunk.

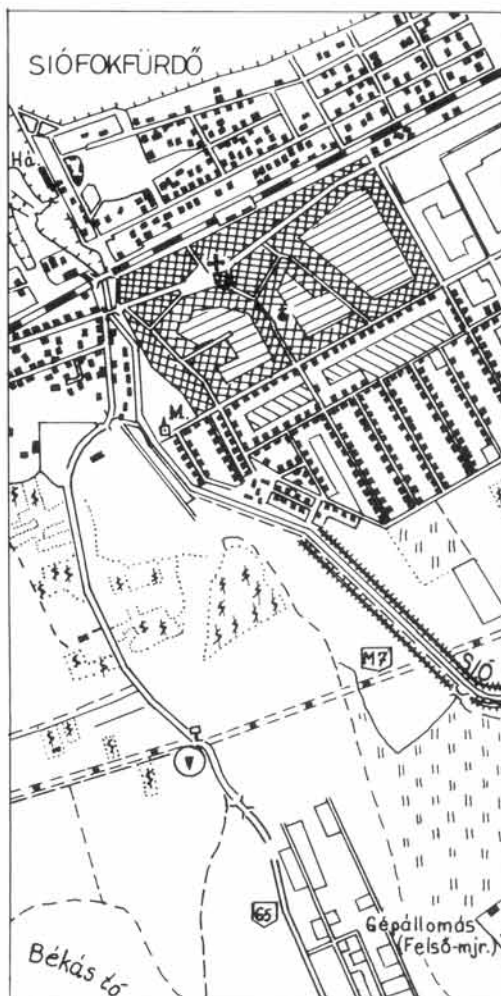
A második szakaszban, 1984. márc. 19. és máj. 18. között folytattuk a mentést (41–76. objektum, 24 sír). Ásatási munkások hiányában a Balatonkiliti 3. sz. általános iskola tanulói tanáraik közreműködésével segítették a munkát.

A leletmentés harmadik szakasza 1985 ápr. 15–26. között zajlott, jórészt szintén a Balatonkiliti 3. sz. iskola diákjainak segítségével. Ekkor már főként őskori objektumok kerültek elő, az avar kori sírok száma 6-tal nőtt (77–82. sírok). A leletmentés során összesen 43 sírt tártunk fel, illetve figyelhettünk meg több-kevésbé hitelesen.

A leletek a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum régészeti gyűjteményében 91. 84.–127. leltári számon kerültek nyilvántartásba.

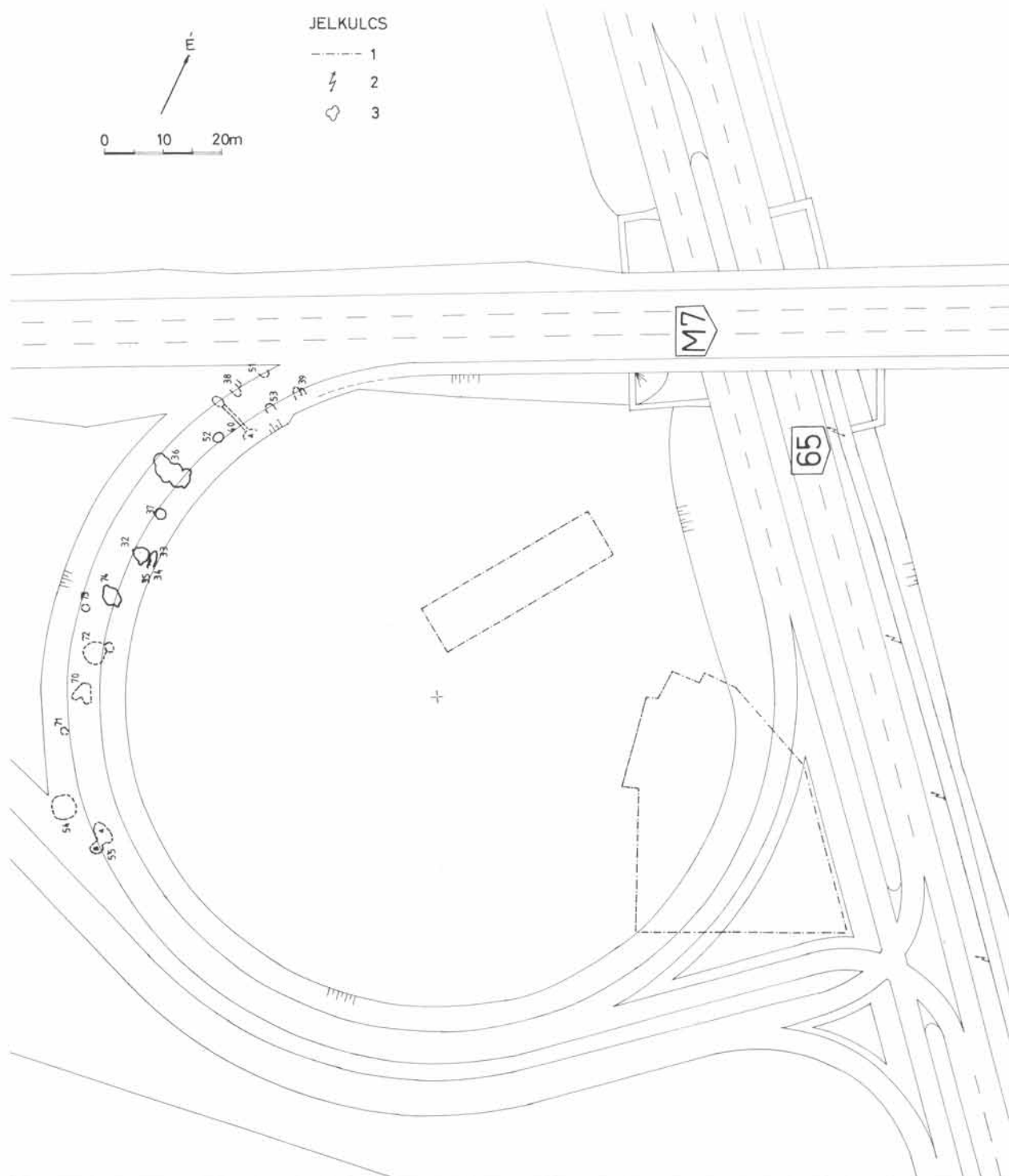
Az antropológiai anyag meghatározását Suskovic Csilla végezte el. Mivel jelen kötetben sajnos nem jutott hely dolgozatának részletes közlésére, szíves engedelmével az életkorok és nemek meghatározását az ő munkája alapján közlöm. A zoológiai

leletek meghatározásáért Bartosiewicz Lászlónak tartozom köszönettel, a részletes elemzés megjelenése a következő kötetben várható.

M= 1:25 000

1. kép. A Siófok–Balatonkiliti M7/65 lelőhely

2. kép. A lelőhely helyszínvázlata, 1. a feltárt területek határa, 2. villanyoszlopok a 65-ös út ÉK-i oldala mentén.
3. őskori objektumok az autópálya lehajtó ágában

3. kép. A temető térképe. 1. a régészeti feltárás határa, 2. a temetőnek a földmunkák által elpusztított területe. 3. a II. lósír helye, 4. villanyoszlopok a 65-ös út ÉK-i oldala mentén, 5. a régi telefonkábel árok

3. kép. A temető térképe. 1. a régészeti feltárás határa, 2. a temetőnek a földmunkák által elpusztított területe.
 3. a II. lósír helye, 4. villanyoszlopok a 65-ös út ÉK-i oldala mentén, 5. a régi telefonkábel árok

Sírleírások, katalógus

„A” sír (IV., X. tábla)

T: ÉK–DNY.

A hanyattfekvő, nyújtott helyzetű vázat a munkagép nagy mértékben roncsolta.

Leletek: Homokkal és apró kavicszal soványított, kézi korongon készült, egyenetlenül égetett, hólyagos felületű, barnásszürke, bevagdalt peremű *agyagedény*. A sírban összetörve került elő, a váz megmaradt jobb felkarcsontjának felső végénél. (Fá: 8,5 cm, Pá: 11,8 cm, M: 15 cm.; IV. t. 1. és X. t. 1.) *Állatcsontok* (fiatal juh koponyatöredékei) a sír betöltéséből.

1. sír (I. t. 22–25.)

Gyermek hanyatt fekvő, nyújtott csontváza.

Leletek: A koponya mellett kör keresztmetszetű bronz drótból hajlított, két gyöngycsüngővel ellátott lengőcsüngős *fülbevaló*.³ A nagyobbik gyöngyöt tartó bronz drótcsonka eltörve került elő (24). Pici bronz *karika*, valószínűleg a fülbevaló csüngőjének tartozéka (23). Egy db. kék *kásagyöngy* a fülbevaló mellett (22). *Övforgó* (25). *Állatcsontok* (fiatal juh koponyatöredékei a két állkapoccsal) a sír betöltéséből.

2. objektum őskori ház gödre

3. sír (I. t. 1–21.)

T: Ny–K.

Felnőtt (férfi, 51–62 év) hanyattfekvő helyzetű csontváza. A csontvázat a földmunka során a jobb alkarcsontokon és a bal combcsonton átmenő ferde egyenes mentén bolygatták.

Leletek: A koponyánál *állatcsontok* (fiatal juh koponyatöredékei állkapocs nélkül). A medencénél díszöves bronz veretei. Kétlemezes, laposindás, öntött bronz *nagyszíjvég*, a két lapját összeerősítő önforrasztás nyomaival. Függesztőfülein szembenéző, stilizált állatfejek. Mindkét lapján 6–6 áttört lapos inda. Egyik lapja öntéshibás (1/a-b). Két db szegecs-fejelő bronz *félgömböcske* a nagyszíjvég fölött (6–7). Két db kétlemezes, bronzból öntött laposindás *kísszíjvég* (a két lap szintén önforrasszal volt összeerősítve). A függesztőfülek háromkaréjosak (8/a-b, 9/a-b). Csattestén laposindás díszítésű *bronzcsat*, vas csuklóval (A csattest legnagyobb szélessége 20,5 mm, ami jó egyezést mutat a vereteken megmaradt bőr 18–19 mm-es szélességével (2). Két db. áttört *mellékszívvert* (18–19). Két db lant alakú *lyukvédő veret* (eredetileg mindkettő ép volt, egyiknek a fele feltárás közben az építómunkások kezén elkallódott) (20–21). Tíz db keskeny pajzs alakú laposindás csüngős *övveret*, vas csuklóval. (Kettőről a csüngő hiányzik – 14–15., két másik csüngője a csukló után letörött – 13., 16.) Hat db-on biztonsággal kimutatható volt az egykori ónbevonat nyoma, három db-on bőrmaradványokat is találtunk. A bőrmaradvány az átlagosan 28 mm hosszú verettesten 18–19 mm szélességben helyez-

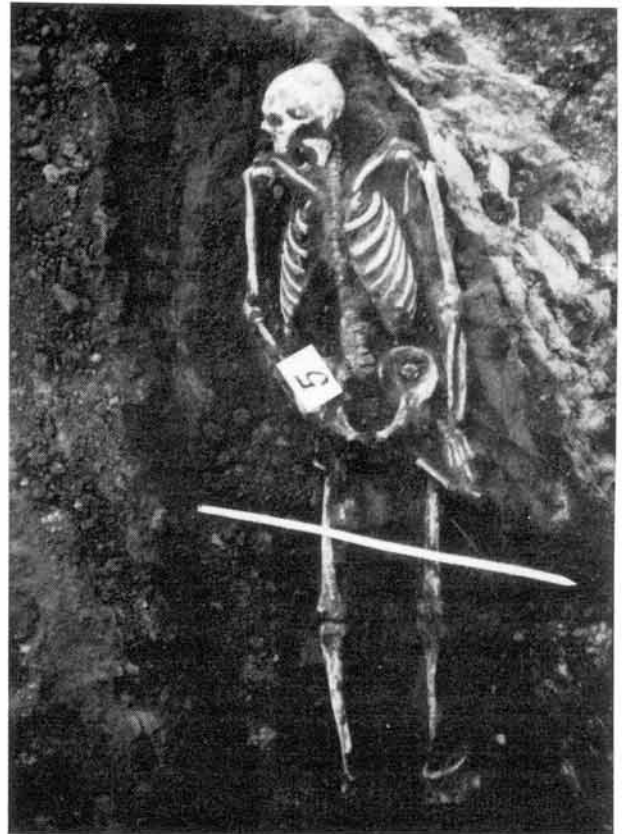
kedett el. (Ilyen méretű a nagyszíjvégnek a szíj befogadására szolgáló belső átmérője is!) Bronz lemezből hajlított *övbújtató*. (Belső átmérője 2,8 cm.) Felerősítését a szíjon átbújtatót hegyesedő végének visszahajtásával oldották meg (17). *Vaskés* (Elpusztult. Sírban mért hossza 10 cm.) *Állatcsontok* a medencénél (juh kéztöcsontok, bal lábközépcsont), a lábnál (szarvasmarha bordatöredék; juh bal lábközépcsont; fiatal sertés jobb lapocka, kézközépcsont; lúd baloldali hosszúcsontjainak töredékei).

4. objektum (a számot nem adtuk ki)

5. sír (4. kép, III. t. 1–5., X. t. 2.)

T: NyDNY–KÉK.

Felnőtt (férfi, 53–57 év) hanyatt fekvő csontváza. A koponya jobbra billent. Bal karcsontok lazán a törzs csontjai mellett nyújtva, a jobb alkarcsontok végei a medencelapáton nyugszanak. (A csontok helyzetéből koporsós temetkezésre lehet következtetni.) A földmunka a csontvázat nem sértette, csupán a sírgödör ÉNy-i sarkát vitte el a markoló. A sírgödör fejnél kissé lemélyített volt.

4. kép. A feltárt 5. sír

Leletek: Vaskés a váz jobb oldaláról (1). Négyzetes *vascsat* (2). Ovális *vascsat* (3). Karika alakú *vascsat* a bal medencelapáton (tűskéje hiányzik) (4). *Állatcsontok* (juh kéztőcsontok, bal combcsont, jobb lábközépcsont) a medencelapátok között. A bal lábszárcsontok külső oldalánál homokkal soványított, fekete, rövid tölcséres-, síkozott peremű, kézi korongon készült *edény*. Nyakán és vállán három körbefutó hullámvonalaköteg, hasán körbefutó párhuzamos vonalaköteg. (Fá.: 7 cm, Pá.: 11,5 cm, M.: 17 cm; III. t. 5, X. t. 2.)

6–8. objektum (a számot nem adtuk ki)

9. sír (I. t. 26–28)

T: NyDny–KÉK.

Felnőtt (nő, 21–25 év) hanyatt fekvő csontváza. Jobb alkarcsontjai a medence mellett párhuzamosan, a bal alkarcsontok a medencére hajlítva, a „vállak” felhúzóva, a koponya szorosan a vállak között. (A holttestet valamilyen szerves anyagból készült lepelbe becsavarva helyezhették sírba.) A földmunkák a sír láb felőli részét sértették úgy, hogy a jobb combcsontot vitték el. Az alsó lábszárcsontok a korábbi kábelárok ásásának eshettek áldozatul.

Leletek: *Fülbevaló* csüngőjének darabjai (bronz rudacska, dinnyemag alakú csüngő töredéke) (26). Dinnyemag alakú fekete színű *gyöngy* (28). Lekerekített sarkú trapéz alakú *vascsat* (27). *Vascsat tűskéje* (nem az előzőhöz tartozik).

10. sír (5., 6. kép, II. t. 1–22.)

T: Ny–K.

Felnőtt (férfi, 53–55 év) hanyattfekvő csontváza. Alkarcsontok lazán a medencelapátok külső oldalánál párhuzamosan, kinyújtva. A sírnak a földmunka során a K-i vége sérült kissé.

Leletek: A koponya két oldaláról egy-egy db öntött karika-*fülbevaló*, mindkettőn 2–2 muff (1–2). A bal orsó- és singcsontok között bronz lemezből készített, kétlemezes *nagyszíjvég*. Az elő- és hátlapon egyaránt 4–4 poncolt kör, melyeket kisebb „C” alakú poncok beütésével alakítottak ki. Mind a négy poncolt kör külső és belső illesztőköre egyaránt előrajzolt⁴. A körök közötti térben jobb- és baloldalon egy-egy poncbeütés látható. A mintát a szíjvég felső részénél háromszög alakban kiképzett poncdíszítés zárja le (16/a-b). Bronz lemezből kinyírt *lyukvédő* (5). A *nagyszíjvég* mellett két bronz lapból, forrasztással összeállított lemezes *kisszíjvég*. Lefelé kissé ívelten szélesedik, csúcsos végződésű. Felső végét keskeny bronzlemez csík fogja körbe. Domborított előlapját kissé nyitott körökből álló ponc-sor keretezi, közepén a felerősítő szegecstől a szíjvég csúcsáig hasonló kialakítású minta fut végig (17). Szögletes *vascsat* (20). A jobb könyökízület belső oldalánál kerek lemezes *övveret*. A bronz lemezből készített veretet a már leírthoz hasonló poncokból álló két koncentrikus kör

5. kép. A nagyszíjvég helyzete a 10. sírban

díszíti, közepén a felerősítő szegecs fejét bronz fél-gömböcske borítja. A poncolt köröcskék ma is látható előre bekarcolt koncentrikus körök által alkotott sávokban helyezkednek el. A kerek lemez keskeny bronz szalagból hajlított gyűrűre van felforrasztva⁵ (11). Az előző *övveret* és a jobb medencelapát között két db karikás *függesztő veret*⁶ (9, 10). Két db bronz lemez *lyukvédő*, az egyik félbetört (6, 7). A jobb singcsonton *vaskés*. Hegye letört (10). A bal könyökízület belső oldalánál kerek lemezes *övveret*, mint az előző (12). Az ágyékcsigolyák alól három db., a leirtakhoz hasonló kerek *övveret*. Egyik fa betét lenyomatával, a másik karika *függesztővel* (8, 13, 14). Lemezből kinyírt propeller veret (félbetörve került elő). Valószínűleg másodlagos szerepben *bújtatóként* funkcionált az *övön*. Hosszanti oldalait a garnitúra többi darabján is látható poncdíszítés keretezi (3). A medencéből a már leírthoz hasonló *kisszíjvég* (18). Lemezes testű bronz *csat*. Felerősítése három szegeccsel történt, a szegecsok fejét a garnitúra többi darabján is alkalmazott bronz fél-gömböcske takarja (4). Bronz lemez *övveret*, a már leirtakhoz hasonló (15). A bal térdizületen *állatcsontok* (szarvasmarha és házityúk). Az alsó lábszárcsontok között homokkal soványított, kézikorongon készült, fekete, finoman bevagdalt peremű *edény*. (Fá.: 8,6 cm, Pá.: 11,1 cm, M.: 14,8 cm; II. t. 21., X. t. 3.)

6. kép. Övveretek a 10. sírban

11. objektum (a számot nem adtuk ki)

12. objektum őskori kettős árok.

13. sír (I. tábla 29–35.)

T: DNy-ÉK. M: kb. 130 cm.

Felnőtt (nő, 22–26 év) hanyattfekvő, nyújtott helyzetű csontváza. A karcsontok „könyökben kissé kihajolva” a test mellett párhuzamosan. Koponyája korabeli rablásnak esett áldozatul, a beásás nyoma a sír Ny-i végében jól kivehető volt. A csontvázat a combcsontok közepétől lefelé a markoló elvitte.

Leletek: Kása- és szemesgyöngyök a csontváz alatt szétszóródva, köztük 1 db kis méretű dudoros gyöngy (30–34). *Vaskés* a bal alkarcsontok belső oldalánál (35). Bronz drótból hajlított, kissé ovális *gyűrű* a bal kéz egyik ujjpercén (29). *Állatcsontok* a bal kéznél (csirke mellcsont és hosszúcsont töredékek) és a bal combcsontnál (juh bal állkapocsból fogak és síp-csonttöredék).

14. sír (III. t. 21–24.)

T: NyDNy-KÉK. H: kb. 200 cm, Sz: kb. 95 cm, M: kb. 150 cm.

Felnőtt (nő, 22–26 év) és csecsemő csontváza. A felnőtt karcsontjai a váz mellett párhuzamosan nyújtva. A csecsemő csontjai a bal térdizület belső oldalán elhelyezkedő állatcsontok között kerültek elő.

Leletek: Bronz drótból hajlított *fülbevalópár* a koponya mellett (22., 24.). *Gyöngyszem*(?) a nyakcsigo-

lyákon (21). A bal lábszárcsontok külső oldalánál középtájon homokkal soványított, korongolt, fekete kónikus peremű *edény*. Közvetlenül a perem alatt, a vállon és a hason körbefutó párhuzamos vonalából álló vonalköteg két mezőt hoz létre. A felső sávban jobbra nyitott fekvő „V” alakú, az alsó sávban ellenütemű szinuszgörbékkel összetevődő, körbefutó vonalköteg van. A sávok átlagos szélessége 2 cm. (Fá.: 6,1 cm, Pá.: 9,3 cm, M.: 13,5 cm.; Ill. t. 23., X. t. 4.) *Állatcsontok* a bal térd belső oldalán (szarvasmarha lapocka töredéke, malac bal lapockája), az edény alatt a bal térdizületnél (csirke hosszúcsontok) és a jobb combcsont külső oldalánál (szarvasmarha első nyakcsigolyája).

15. objektum őskori(?) tűzhely

16. sír (III. t. 10–17.)

T: NyDNy-KÉK.

Felnőtt (férfi, 51–55). Mindkét felkar csontjai szorosan a test mellett, az alkarcsontok a combcsontokra helyezve. A lábfej csontjait valószínűleg a régi kábelárok ásásakor szedhették ki.

Leletek: A koponya jobb oldalánál *bronz töredék* (elpusztult). *Állatcsontok* a koponya alatt jobb oldalon (újszülött bárány jobb lapockája, bal csigacsonnya). Az ágyékcsigolyák alatt hengeres ezüst *varkocsszűrítő*. Közepén és egyik végén 2–2 nyitott bronzkarika (16). Ovális bújtatójú, szögletes áttört csattestű *bronz csat* vas tuskével a bal csípőizületnél, a bal kéztőcsontok alatt (15). *Állatcsontok* (bárány bal állkapocsa, kézközépcsontja és koponyatöredéke) a medencealapok között. *Vas karika* a bal combcsont alatt (megsemmisült). Téglalap alakú *vascsat*. A két combcsont között, a medencecsontokon kívül került elő (13). Vas lánc két szeme (egyik szövetlenyomattal) a bal combcsont belső oldalán (14). Téglalap alakú *vascsat* bújtatójának és tuskéjének töredékei a jobb lábszárcsontoknál (11). *Vaskés* a bal lábszárcsontoknál (10). Sárga színű korongolt *edény*, peremén finom ferde bevagdallással, nyakán kettős, vállán és hasán szimpla hullámvonal-díszítéssel (Fá.: 7,2 cm, Pá.: 9 cm, M.: 12,5 cm.; Ill. t. 17., X. t. 5.).

17. objektum őskori méhkas alakú gödör.

18. sír (III. t. 20.)

A sírt a markoló a kanalával egészben kiemelte, így hiteles elhelyezkedését nem tudtuk megfigyelni.

Gyermek (leány?, 7–10 év) hanyattfekvő, nyújtott helyzetű csontváza.

Leletek: Bronz karika *fülbevaló*. Egyik vége hegyes, a nyitott oldalával szemben pici muff található.

19. sír

T: NyDNy-KÉK.

Gyermek (4–6 év). Karcsontok a váz mellett párhuzamosan. A sír K-i végét a földmunka kissé roncsolta.

Leletek: Négy *tojás* töredékei (1–1 db a mellkas bal oldalánál, a bal vállnál, a bal kézfejcsontoknál és a jobb lábszárcsontok külső oldalánál). *Állatcsontok* (kakas teljes csontvázának csontjai) a jobb lábfejcsontoknál.

20. objektum leletanyag nélküli, „V” keresztmetszetű árok.

21. objektum méhkas alakú őskori gödör.

22. sír (III. t. 6–9.)

T: DNy–ÉK.

Erősen dült, ÉNy-i oldalán megfigyelhető rablóakna nyomával. A csontváz részei az eredeti helyükön maradt alsó lábszár- és lábfejcsontok fölött voltak összedobálva (férfi, 47–51 év).

Leletek: Két db *vascsat* törmelékei a medence tájékáról (6), és a lábknál (8). Szögletes *vascsat* a csontok között (7). Kézvel készített, durva, bevagdalt peremű fekete *edény* (Fá.: 6,7 cm, Pá.: 9,5 cm, M.: 11 cm.; III. t. 9., X. t. 6.).

Állatcsontok a megmaradt lábszárcsontoknál (kakas hosszúcsontjai) és a váz alatt, a sír betöltéséből (fiatal juh állkapocs-töredékei, lábközepcsont töredékek).

23. sír (IV. tábla. 2–5.)

T: Ny–K.(?). Bizonytalan sírfolt.

Erősen dült csontváz (korabeli bolygatás, és a földmunkák is roncsolták), a koponya hiányzik.

Leletek: A koponya helyén La Tène kori *astragalos öv*^B két öntött bronz tagja (3, 4). *Fenőkö* (2). Hosszúkács *árszerű vas tárgy*, egyik végén fa maradvánnyal (5).

24. objektum (a számot nem adtuk ki)

25. sír (III. t. 18–19.)

T: DNy–ÉK.

Felnőtt (férfi, 50–54 év), hanyatt fekvő helyzetű csontváz. A koponya bal oldalra billent. A sír földmunkák által erősen bolygatott (a csontvázat a combcsontok közepétől lefelé a munkagép eltolta).

Leletek: A koponya jobb oldalánál apró kavicsal és homokkal soványított, fekete, kissé ovális, síkzott peremű *edény*, vállán, hasán és testén négy sorban körbefutó szimpla hullámvonal díszítés. Fenekén a kézikorongtól származó korong alakú kitüremkedés (Fá.: 8,2 cm, Pá.: 9,7–10,7 cm, M.: 12,5 cm.; III. t. 19., X. t. 7.). A medencelapátokon téglalap alakú *vascsat*, tüskéjén szövetmaradvánnyal (18).

26. sír elpusztult, megfigyelésére nem nyílt lehetőség.

27–40. objektumok őskoriak

41. sír (7. kép, IV. t. 14.)

T: KÉK–NyDNy. H: 199 cm, Sz: 76 cm. A sírgödör fejnél és lábnál a közephez képest 19 cm-rel, ill. 8 cm-rel lemélyített.

12–14 év körüli gyermek hanyatt fektetett, nyújtott, bolygatott, igen rossz megtartású csontváza (a medencelapátok és a bal karcsontok hiányoztak). A koponya bal oldalra billent.

Leletek: A jobb alkarcsonton *vastárgy* (talán koporsókapocs töredéke).

42. sír (7. kép)

T: NyDNy–KÉK. H: 159 cm, Sz: 55 cm. Egyenes aljú sírgödör.

1–7 év körüli gyermek rossz megtartású csontváza. Csak a koponya töredékeit sikerült megfigyelni.

Leletek: A sírgödör jobb oldalán *állatcsontok* (bárány állkapcsa és koponyája), valamint *tojáshéj* töredékei.

43. sír (7., 8. kép, IV. t. 6–8.)

T: NyDNy–KÉK. H: 197 cm, Sz: 67 cm. A sírgödör fejnél 25 cm-re, lábnál 16 cm-re lemélyített.

Felnőtt (férfi?, 23 év fölött) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponyánál bolygatott csontváza. A koponya hiányzik, az alsó állkapocs a bal kulcscsonton került elő. Karcsontok a váz mellett párhuzamosan nyújtva.

Leletek: A bal medencelapát alatt téglalap alakú *vascsat* (8). Trapéz alakú *vascsat* a keresztcsonton (7). *Vaskés* a bal kézcsontok külső oldalánál (6). *Lúd(?)tojás* a bal kézfejnél (hossza kb 10 cm!) (8. kép). A váz fölött *állatcsontok* (fiatal juh lábsontjai) és *tyúktojás* töredékei.

44. sír (7., 8. kép, IV. t. 10–13.)

T: NyÉNy–KDK. H: 223 cm, Sz: 73 cm. A sírgödör a közephez képest a fejnél 14 cm-re, a lábnál 12 cm-re lemélyítve.

A váz feldúlva, két szinten helyezkedett el. A rablás a koponyára és a medencére irányult. (5. kép 2–3) Az eredetileg hanyatt fektetett nyújtott váz felkarcsontjai, valamint comb- és lábszárcsontjai maradtak eredeti helyükön. A váz többi része ezeknél 11 cm-rel magasabban került elő. (Az antropológiai vizsgálat szerint két egyén, egy 44–50 év és egy 44–53 év közötti férfi csontváza.)

Leletanyag az alsó szinten, az eredeti helyükön maradt csontoknál, ill. azok alatt volt.

Leletek: *Vaskés* a csontváz alatt (13). Kis méretű szögletes *vascsat* ugyanott (11). Két db hengeres *fém tubus*, ezüst *varkocsszorító* a sír fej alatti lemélyítéséből (9–10). Homokkal soványított, szabadkézzel készített, egyenetlenül égetett, díszítetlen *edény* (összetörve) a térdek között. (Fá.: 8,5 cm, Pá.: 10 cm, M.: 14 cm.; IV. t. 12., X. t. 8.)

45. sír (9. kép, V. t. 20–23.)

T: NyDNy–KÉK. H: 190 cm, Sz: 62 cm. A sírgödör alja a lábtól a fej felé egyenletesen lejtett.

Felnőtt hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű bolygatott csontváza. A koponya a jobb combcsont fölött magasabban helyezkedett el.

Leletek: Négy *tojás* töredékei (1–1 db a mellkas bal oldalánál, a bal vállnál, a bal kézfejcsontoknál és a jobb lábszárcsontok külső oldalánál). *Állatcsontok* (kakas teljes csontvázának csontjai) a jobb lábfejcsontoknál.

20. objektum leletanyag nélküli, „V” keresztmetszetű árok.

21. objektum méhkas alakú őskori gödör.

22. sír (III. t. 6–9.)

T: DNy–ÉK.

Erősen dült, ÉNy-i oldalán megfigyelhető rablóakna nyomával. A csontváz részei az eredeti helyükön maradt alsó lábszár- és lábfejcsontok fölött voltak összedobálva (férfi, 47–51 év).

Leletek: Két db *vascsat* törmelékei a medence tájékáról (6), és a lábaknál (8). Szögletes *vascsat* a csontok között (7). Kézvel készített, durva, bevagdalt peremű fekete *edény* (Fá.: 6,7 cm, Pá.: 9,5 cm, M.: 11 cm.; III. t. 9., X. t. 6.).

Állatcsontok a megmaradt lábszárcsontoknál (kakas hosszúcsontjai) és a váz alatt, a sír betöltéséből (fiatal juh állkapocs-töredékei, lábközepcsont töredékek).

23. sír (IV. tábla. 2–5.)

T: Ny–K.(?). Bizonytalan sírfolt.

Erősen dült csontváz (korabeli bolygatás, és a földmunkák is roncsolták), a koponya hiányzik.

Leletek: A koponya helyén La Tène kori *astragalos öv*^B két öntött bronz tagja (3, 4). *Fenőkö* (2). Hosszúka *árszerű vas tárgy*, egyik végén fa maradvánnyal (5).

24. objektum (a számot nem adtuk ki)

25. sír (III. t. 18–19.)

T: DNy–ÉK.

Felnőtt (férfi, 50–54 év), hanyatt fekvő helyzetű csontváz. A koponya bal oldalra billent. A sír földmunkák által erősen bolygatott (a csontvázat a combcsontok közepétől lefelé a munkagép eltolta).

Leletek: A koponya jobb oldalánál apró kavicsal és homokkal soványított, fekete, kissé ovális, síkzott peremű *edény*, vállán, hasán és testén négy sorban körbefutó szimpla hullámvonal díszítés. Fenekén a kézikorongtól származó korong alakú kitüremkedés (Fá.: 8,2 cm, Pá.: 9,7–10,7 cm, M.: 12,5 cm.; III. t. 19., X. t. 7.). A medencelapátokon téglalap alakú *vascsat*, tüskéjén szövetmaradvánnyal (18).

26. sír elpusztult, megfigyelésére nem nyílt lehetőség.

27–40. objektumok őskoriak

41. sír (7. kép, IV. t. 14.)

T: KÉK–NyDNy. H: 199 cm, Sz: 76 cm. A sírgödör fejnél és lábnál a közephez képest 19 cm-rel, ill. 8 cm-rel lemélyített.

12–14 év körüli gyermek hanyatt fektetett, nyújtott, bolygatott, igen rossz megtartású csontváza (a medencelapátok és a bal karcsontok hiányoztak). A koponya bal oldalra billent.

Leletek: A jobb alkarcsonton *vastárgy* (talán koporsókapocs töredéke).

42. sír (7. kép)

T: NyDNy–KÉK. H: 159 cm, Sz: 55 cm. Egyenes aljú sírgödör.

1–7 év körüli gyermek rossz megtartású csontváza. Csak a koponya töredékeit sikerült megfigyelni.

Leletek: A sírgödör jobb oldalán *állatcsontok* (bárány állkapcsa és koponyája), valamint *tojáshéj* töredékei.

43. sír (7., 8. kép, IV. t. 6–8.)

T: NyDNy–KÉK. H: 197 cm, Sz: 67 cm. A sírgödör fejnél 25 cm-re, lábnál 16 cm-re lemélyített.

Felnőtt (férfi?, 23 év fölött) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponyánál bolygatott csontváza. A koponya hiányzik, az alsó állkapocs a bal kulcscsonton került elő. Karcsontok a váz mellett párhuzamosan nyújtva.

Leletek: A bal medencelapát alatt téglalap alakú *vascsat* (8). Trapéz alakú *vascsat* a keresztcsonton (7). *Vaskés* a bal kézcsontok külső oldalánál (6). *Lúd(?)tojás* a bal kézfejnél (hossza kb 10 cm!) (8. kép). A váz fölött *állatcsontok* (fiatal juh lábsontjai) és *tyúktojás* töredékei.

44. sír (7., 8. kép, IV. t. 10–13.)

T: NyÉNy–KDK. H: 223 cm, Sz: 73 cm. A sírgödör a közephez képest a fejnél 14 cm-re, a lábnál 12 cm-re lemélyítve.

A váz feldúlva, két szinten helyezkedett el. A rablás a koponyára és a medencére irányult. (5. kép 2–3) Az eredetileg hanyatt fektetett nyújtott váz felkarcsontjai, valamint comb- és lábszárcsontjai maradtak eredeti helyükön. A váz többi része ezeknél 11 cm-rel magasabban került elő. (Az antropológiai vizsgálat szerint két egyén, egy 44–50 év és egy 44–53 év közötti férfi csontváza.)

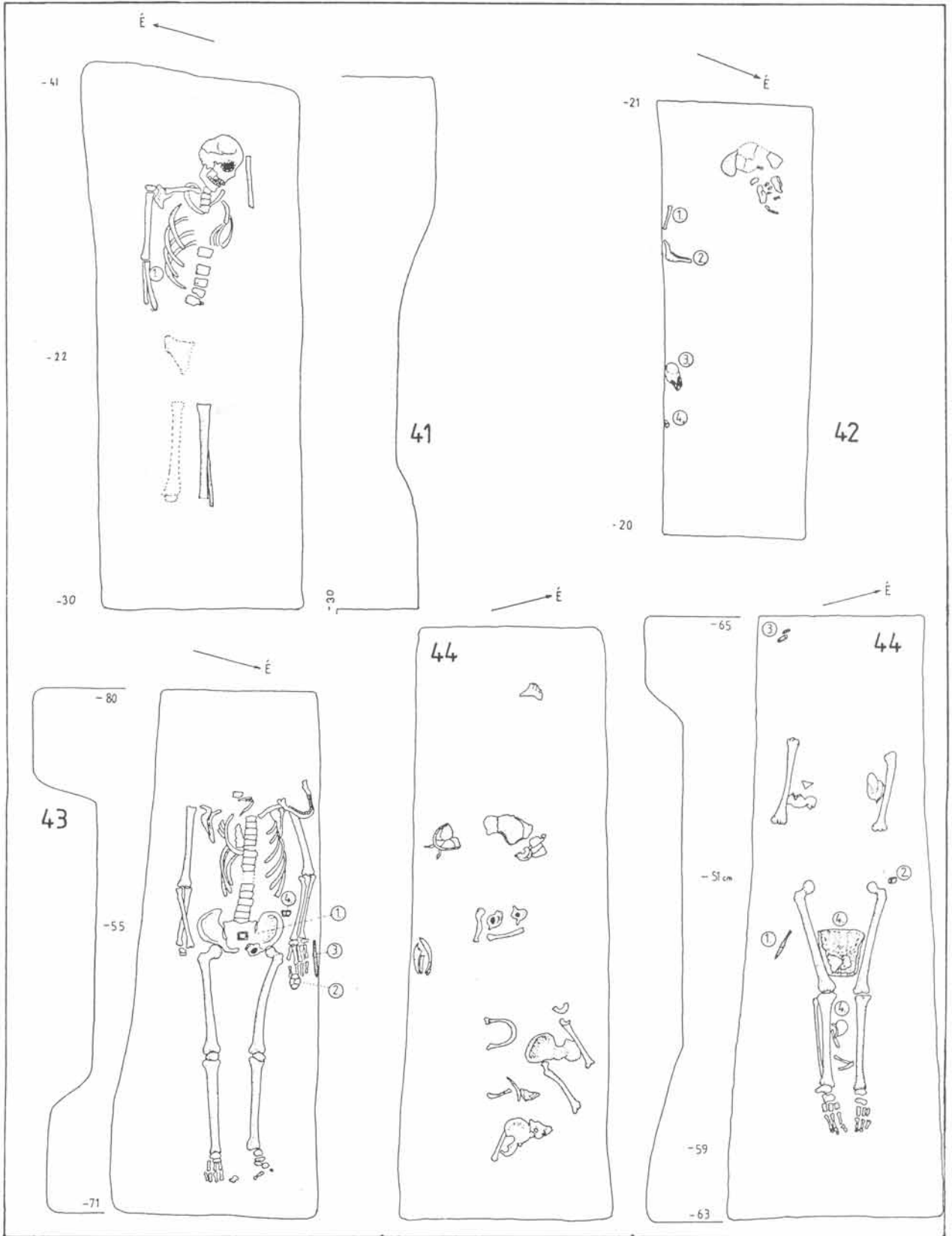
Leletanyag az alsó szinten, az eredeti helyükön maradt csontoknál, ill. azok alatt volt.

Leletek: *Vaskés* a csontváz alatt (13). Kis méretű szögletes *vascsat* ugyanott (11). Két db hengeres *fém tubus*, ezüst *varkocsszorító* a sír fej alatti lemélyítéséből (9–10). Homokkal soványított, szabadkézzel készített, egyenetlenül égetett, díszítetlen *edény* (összetörve) a térdek között. (Fá.: 8,5 cm, Pá.: 10 cm, M.: 14 cm.; IV. t. 12., X. t. 8.)

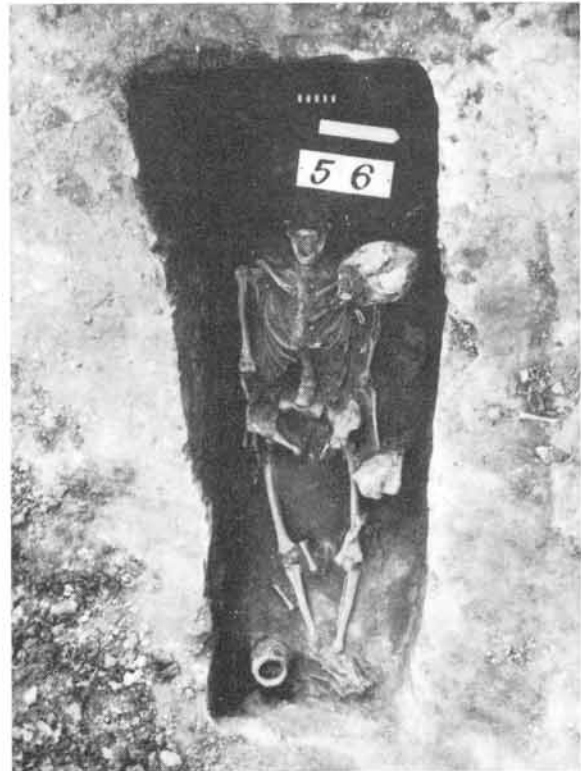
45. sír (9. kép, V. t. 20–23.)

T: NyDNy–KÉK. H: 190 cm, Sz: 62 cm. A sírgödör alja a lábtól a fej felé egyenletesen lejtett.

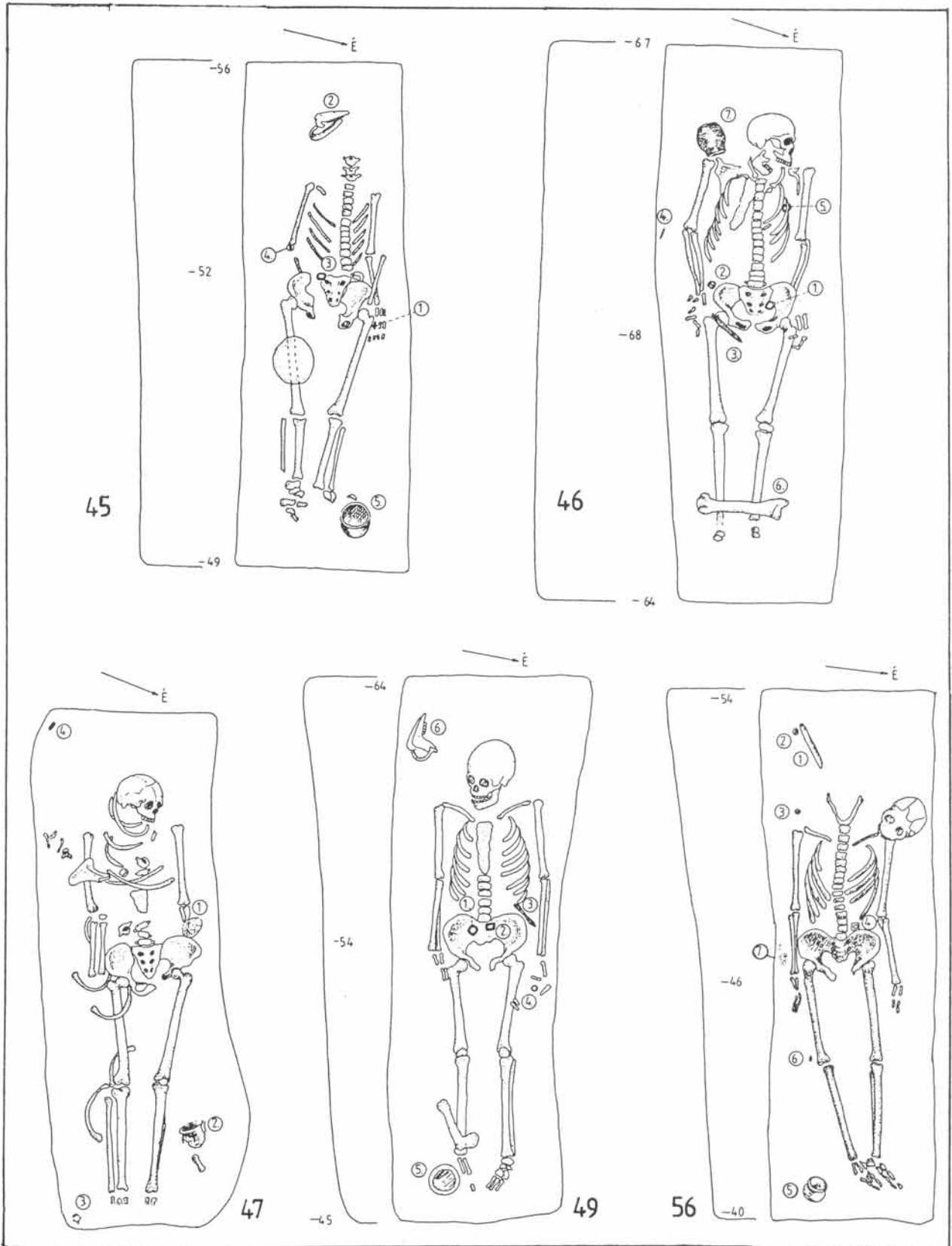
Felnőtt hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű bolygatott csontváza. A koponya a jobb combcsont fölött magasabban helyezkedett el.

7. kép. A 41., 42., 43., sír és a 44. sír két szintjének rajza

8. kép. 1. Lúdtojás a 43. sírban, 2. Összedobált csontok a 44. sír felső szintjén, 3. A 44. sír csontvázának eredeti helyen maradt részei, 4. A koponya helyzete a feltárt 56. sírban

9. kép. A 45., 46., 47., 49. és az 56. sír rajza

Leletek: A csontváz koponyája helyén *állatcsontok* (bárány koponyája). A bal kéz középső ujjcsontján egyik végén hegyesedő bronz huzalból hajlított, nyitott *gyűrű* (22). Szögletes *vascsat* a keresztcsont jobb oldalán (20). A jobb könyökizület belső oldalánál díszítetlen *orsógomb* két fél darabja (23). A bal lábfejcsonatok külső oldalánál apró kaviccral soványított, korongon készült, fekete, díszítetlen *edény*, síkozott szélű peremmel (Fá.: 8,5 cm, Pá.: 11,4 cm, M.: 15,3 cm., V. t. 21., X. t. 9.).

46. sír (9. kép, VI. t. 1–6.)

T: NyDNY–KÉK. H: 209 cm, Sz: 67 cm. Egyenes aljú sírgödör.

Felnőtt (férfi, 44–50 év) jó megtartású, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. A koponya balra billent. *Leletek:* A koponya jobb oldalánál kézzel készült, pelyvával soványított, rosszul égetett, durva megmunkálású, hengeres testű fekete, díszítetlen *edény* (Fá.: 8,5 cm, Pá.: 8 cm, M.: 11,7 cm., VI. t. 5., XI. t. 1.). A baloldali bordák alatt szögletes *vascsat* (3). Bronz *tű* a jobb könyök tájékáról, a sírfenéken (4). Trapéz alakú *vascsat* a medencelapátok között (1). *Vaskarika* a jobb alkarcsontok és a medencecsontok között (2). *Vaskés* a jobb csípőizületen (6). *Állatcsontok* az alsó lábszárcsontokon keresztben (szarvasmarha bal combcsontja és bárány jobb- és baloldali kézközépcsontja).

47. sír (9. kép, IV. t. 15–17.)

T: NyDNY–KÉK. H: 197 cm, Sz: 67 cm. Szabálytalan körvonalú sírgödör.

Felnőtt (nő, 37–41 év) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a mellkason és kisebb mértékben a medencénél dült csontváza. A koponya kb. eredeti helyén maradhatott, az alsó állkapocs a sír jobb oldalára került. *Leletek:* *Vastárgy* töredéke a felszíntől 18 cm-re, a sír fej felőli jobb sarkában (15). *Tojánhéjak*, valamint *állatcsontok* (tyúk hosszúcsontjai) a bal alkarcsontoknál a medencelapát mellett. A bal lábszárcsontok közepe táján kézi korongon készült, kissé tölcséres peremű, kónikus testű, egymást hosszabb szárával merőlegesen keresztvező „L” betűre emlékeztető fenékbélyeges, díszítetlen *edény*. Belseje sárgára égett, külső felülete fekete foltos (Fá.: 7,8 cm, Pá.: 11,3 cm, M.: 10,5 cm.; IV. t. 16., XI. t. 2.). A sír láb felőli sarkában lengő-csüngős, bronz *fülbevalókarika* két gyöngycsüngővel és két muffal. A felső gyöngy, és az alsó csüngő alsó gyöngyszeme hiányzik (17).

48. objektum (a számot nem adtuk ki)

49. sír 9. kép, VI. t. 7–11.)

T: NyDNY–KÉK. H: 205 cm, Sz: 61 cm. Szabálytalan körvonalú, a fej felé kissé lejtős aljú sírgödör. Felnőtt (férfi, 53–57 év) jó megtartású, hanyatt fekvő csontváza. A koponya kissé jobbra billent. Karok lazán nyújtva, párhuzamosan a váz mellett.

Leletek: A koponya jobb oldalánál *állatcsontok* (fiatal juh és tyúk). *Vaskés* a bal medencelapát és a bordák között (7). Két db *vascsat* a medencéből. Egyik téglalap- (9), másik ívelt oldalú, trapéz alakú (8). A bal kézfejnél vas *függesztőkarika*. A vastag, 3,5 cm átmérőjű karikán lapos végű, szegeccsel felerősíthető bilincs (10). A jobb sípcsont alsó izületén *állatcsont* (fiatal szarvasmarha bal combcsontja). A jobb lábfejcsonatok külső oldalán korongolt, homokkal és apró kaviccral soványított anyagú, barnásfekete színű, kihajló síkozott peremű *edény*. Nyakán és testén három körbefutó egyszerű hullámvonal díszítés. (Fá.: 8,5 cm, Pá.: 12 cm, M.: 15,5 cm; VI. t. 11., XI. t. 3.)

50–55. objektumok őskoriak

56. sír (8., 9. kép, VI. t. 18–22.)

T: NyDNY–KÉK. H: 199 cm, Sz: 60 cm. A sírgödör alja a fej felé kissé lejt.

Felnőtt (nő, 51–57 év) hanyattfekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Dült, a koponya a csontváz bal vállizülete fölött került elő. (A sírfolton jól megfigyelhető volt, hogy a dülás egyértelműen a koponyára irányult.)

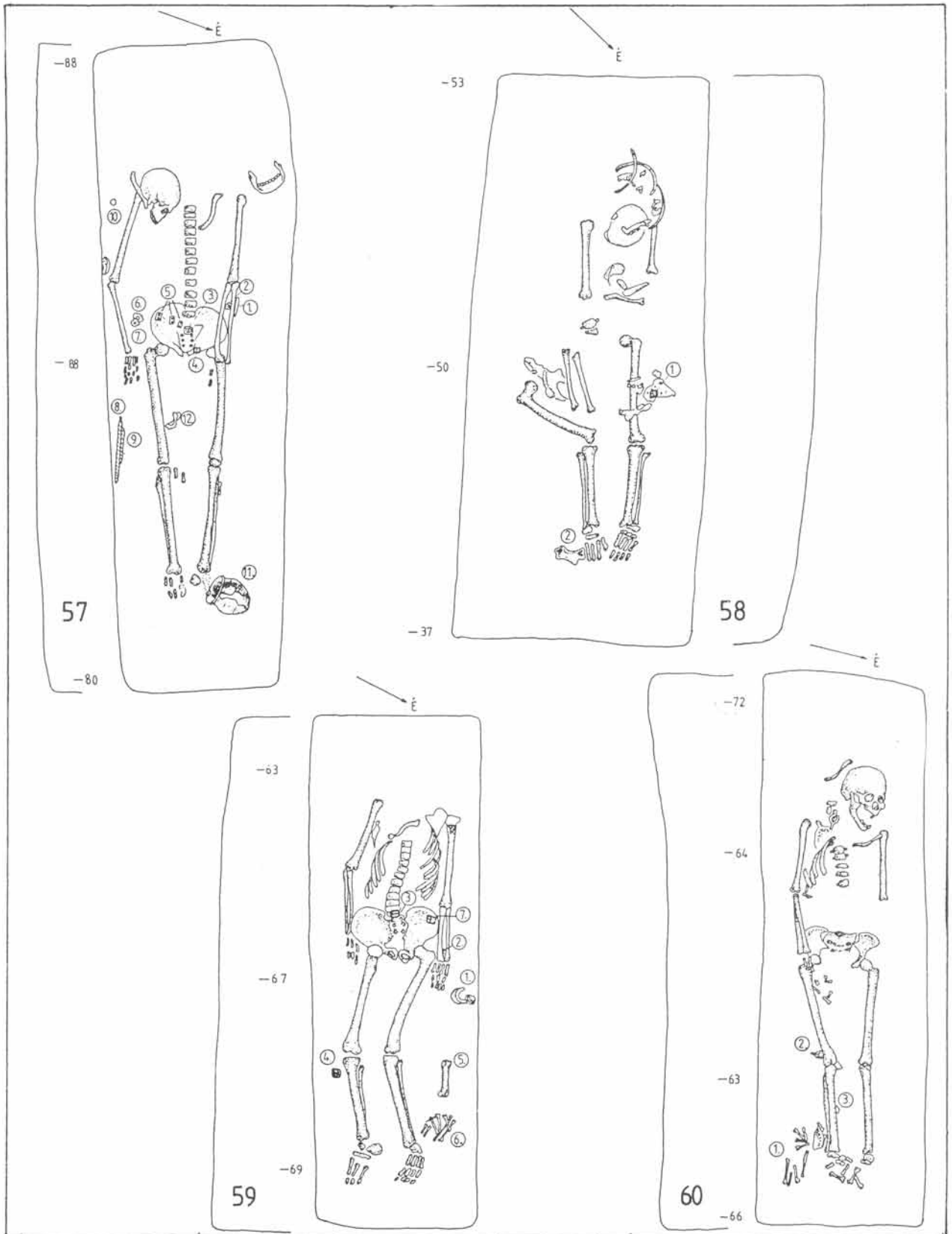
Leletek: Az elmozdított koponya alatt *tojáshéjtöredékek*. A koponya eredeti helye mellett jobb oldalon, a sír DNY-i sarkában *vaskés* (22), mellette hosszúkás sokszög keresztmetszetű csont *tűtartó* (21). A koponya helyénél két oldalról karika függesztőjű, lengő-csüngős öntött bronz *fülbevaló* egy db csüngővel, illetve egy hasonló töredéke (18, 19). Trapéz alakú *vascsat* a keresztcsont bal sarkánál (17). A jobb lábfejcsonatok külső oldalánál apró kaviccral soványított anyagú, nyakán és fenékrészén sárgára égetett, hasán fekete, kónikus testű *edény*. Pereme síkozott, tölcséres, ferde rádlimintás bepecsételéssel. Vállán és testén spirálisan le- és felfutó vonalköteg, mely az edény testének felső harmadában keresztveződik. (Fá.: 8 cm, Pá.: 10,2 cm, M.: 11,5 cm; VI. t. 20., XI. t. 4.). (*Magvak a sír bal oldaláról középtájról.*)

57. sír (10-kép, V. t. 1–19.)

T: NyDNY–KÉK. H: 243 cm, Sz: 69 cm. Egyenes aljú sírgödör.

Felnőtt (férfi, 23–40 év) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya környékén bolygatott csontváza. A koponya bal oldalára fordítva a jobb kulcscsonton, az alsó állkapocs a bal vállizület mellett. Karcsontok a váz mellett párhuzamosan, a jobb „könyök” kissé kihajlik. A holttestet koporsóban temették el, a koporsó körvonalait a sírfenék fölött 53 cm-re észleltük.

Leletek: Bronz karika (*fülbevaló?*) töredéke az alsó állkapocsban (17). A jobb felkarcsont külső oldalánál bronz huzalból hajlított *fülbevalókarika* töredéke (17). A medencelapátokon kétlapú *nagyszíjvég*. Bronz lemezből préselt, gyöngysor keretelésű, a vége felé kissé szélesedik, csúcsos végződésű, előlapja ónozott. A láncfonatot utánzó minta a szíjvég felső és

10. kép. Az 57., 58., 59. és 60. sír rajza

alsó harmadában ékkőberakást utánzó, gyöngysor-keretes domborítást fog közre (1/a-b). Hat db, bronzlemezről préselt, kerek rozetta *övveret*. A veret közepén domborított félgömb körül két koncentrikus körben fut a gyöngysor díszítés (2–6). Bronzlemezről kinyírt *övforgó*, ónbevonat nyomaival. (16). Ovális *vascsat* a keresztcsonton (7). Téglalap alakú *vascsat* a bal medencelapát bal alsó részén (10). Két db töredékes *kisszívég*, egyik a jobb kézfejcsonatok, másik a bal medence alatt (8–9). 3 db téglalap alakú *lyukvédő lemez* a jobb medencelapáton, 1 db a medencelapát alatt (11–14). *Vaskés* és *tőr* fatok maradványaival a jobb combcsont külső oldala mellett (15, 19.). Homokkal és apró kavicsal soványított anyagú, kissé aszimmetrikus, kónikus testű, tölcséres peremű, fekete *edény*. Pereme síkozott, sűrűn bepecsételt rádlimintákkal, a bal lábfejnél (Fá.: 7,6 cm, Pá.: 10,5 cm, M.: 13,8 cm.; V. t. 18., XI. t. 5.). *Állatcsont* (bárány szarvcsapos agykoponya és állkapocs) a jobb combcsont belső oldalánál. Bronz lemez töredékei a jobb combcsont és a medencelapát között. *Vas törmelék* a bal medencelapát alatt, valószínűleg az *övbújtató* töredékei. Vas- és fatöredékek a lábfejcsonatok között.

58. sír (10. kép, IV. t. 19.).

T: DNy-ÉK. H: 212 cm, Sz: 88 cm. A sírgödör fej felé kissé lejtős aljú.

Felnőtt (nő, 30–36 év) hanyatt fekvő nyújtott helyzetű, erőteljesen bolygatott csontváza. Csupán az alsó lábszárok maradtak eredeti helyzetben. Az agykoponya öreglyukkal felfelé fordulva a nyakcsigolyák helyén.

Leletek: Téglalap alakú *vascsat* a keresztcsont alatt (19). *Állatcsontok*. A sírfenek kitisztításakor a csontváz szintje alatt, a sír közepe táján juh szarvcsapos koponyája és lábcsonthai kerültek elő.

59. sír (10. kép, VI. t. 12–16.)

T: NyDNy-KÉK. H: 193 cm, Sz: 63 cm. Egyenes, a lábak felé kissé lejtős aljú sírgödör.

Felnőtt hanyattfekvő csontváza. Bolygatott, a koponya hiányzik, a többi csont eredeti helyén maradt. Karcsonatok a váz mellett párhuzamosan, a jobb karcsonatok a könyökizületnél enyhén kihajlanak. A lábszárcsonatok a térdizületnél kissé jobbra hajlítva.

Leletek: Téglalap alakú *vascsat* a keresztcsonton szövetmaradvánnyal (15). *Vaskés* a bal kézfejcsonatok alatt. Nyéltüskéje letörött (6). *Vaskarika* a bal medencelapát alatt (13). Téglalap alakú *vascsat* a jobb térdizület külső oldalánál (14). A bal kézfejcsonatok mellett durva, kavicsos soványítású, feketére égetett, kónikus testű, kihajló-, enyhén síkozott peremű *edény*. Pereme alatt közvetlenül, és a vállán körbefutó párhuzamos vonalköteg, mely a vállon enyhén hullámos. A két vonalköteg között, azokat érintően, két sorból álló, sűrű hullámvonalköteg díszítés fut körbe (F.: 7,5 cm, Pá.: 10,8 cm, M.: 15,2 cm; VI. t. 16.,

XI. t. 6.). *Állatcsontok* (juh bal lapocka és bal állkapocstöredék, felkarcsonat) a bal combcsontnál, *szárnyas* (tyúk csaknem teljes *csontváza*) a bal bokánál.

60. sír (10. kép, IV. t. 18.)

T: NyDNy-KÉK. H: 207 cm, Sz: 62 cm. Fejnél (8 cm-re) lábnál (3 cm-re) enyhén lemélyített sírgödör. Felnőtt (nő?, 58–67 év) hanyatt fekvő, medencétől a koponya felé bolygatott csontváza. A koponya balra billent. A jobb alkarcsontok kissé a bal medencelapátra hajlanak, a bal alkarcsontok és az ágyékcsigolyák hiányzanak. A csontváz a sírfenekhez képest 23 cm-rel magasabban helyezkedett el.

Leletek: A jobb lábszárcsont fölött kiégetetlen, festett(!) *orsógomb*⁹ töredékei (18). *Állatcsontok* (tyúk teljes csontváza) a jobb bokacsontoknál, ill. a jobb térdizület mellett.

61. sír (11. kép)

Erősen bolygatott, vélhetően két, egymás fölé temetett egyén sírja (61/a-b). A „b” sír csontváza az „a” váz alatt 19 cm-rel helyezkedett el, a „b” sír összesen 24 cm-rel volt mélyebb az „a”-nál. A felső sír méretei: H: 167 cm, Sz: 70 cm; az alsóé: H: 161 cm, Sz: 65 cm. A „b” sír KÉK felé 18 cm-rel tér el az „a”-tól. Mindkettő azonos tájolású: NyDNy-KÉK.

Mindkét váz felnőtt egyéné. Az „a” sírban a vázcsontok teljesen össze-vissza voltak dobálva. A „b” sír hanyattfekvő csontvázából a jobb oldali vázcsontok, a bal kar- és alsó lábszárcsonatok maradtak eredeti helyükön, a koponya hiányzik. (Az antropológiai vizsgálat alapján a csontok egyetlen 53–62 év közötti nő csontvázához tartozhattak.)

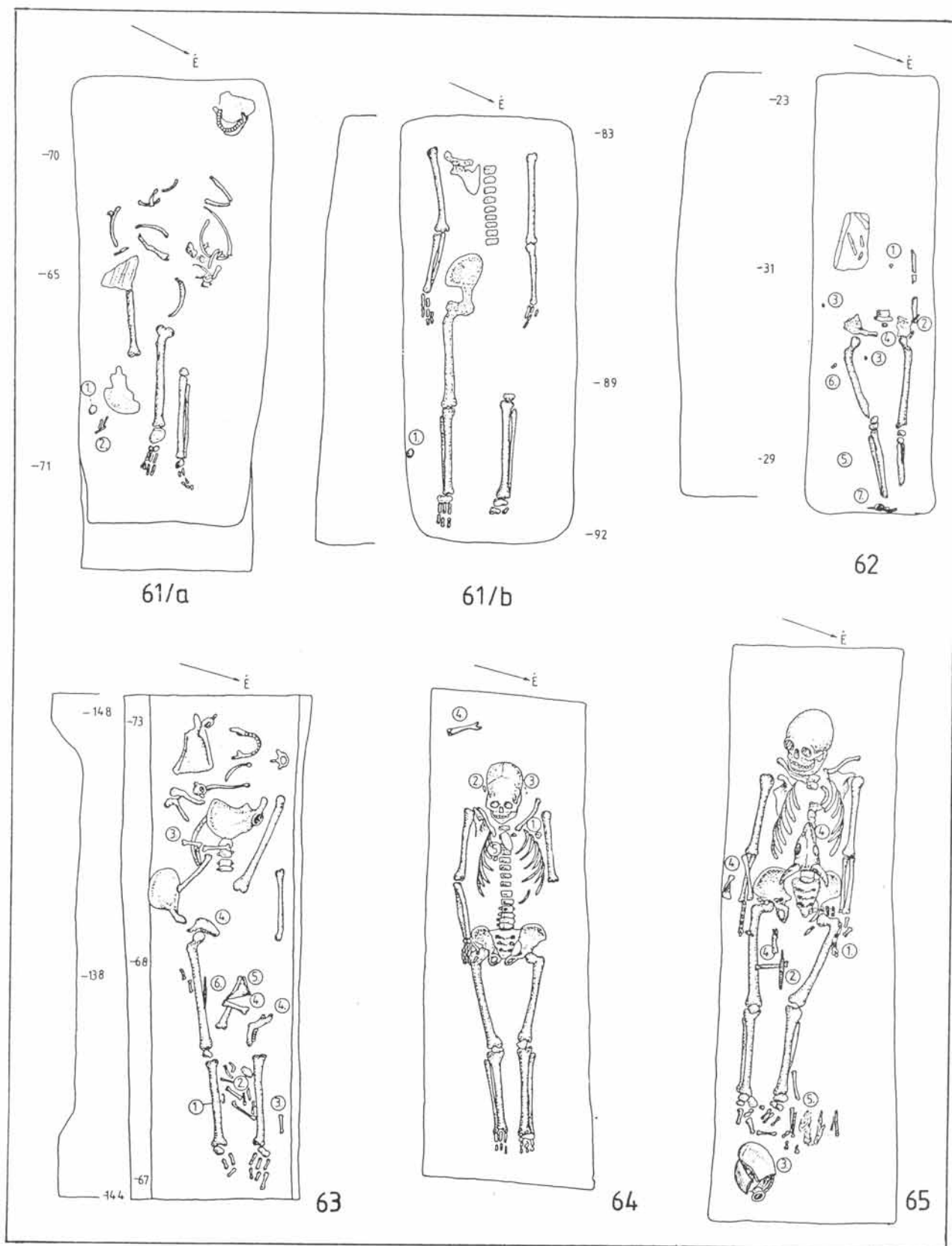
Leletek: *Tojásbéj és állatcsontok* (tyúk teljes csontváza) az „a” sírban a bolygatott medence mellett. A „b” sírban a jobb lábszárcsonatoknál *tojásbéj*.

62. sír (11. kép, VII. t. 1–7.)

T: NyDNy-KÉK. H: 164 cm, Sz: 46 cm. Kissé teknős aljú, kis méretű sírgödör.

Fiatal egyén (15–16 év körüli nő) medencétől felfelé erősen bolygatott, rossz megtartású csontváza. A váz a sírfenek felett 27 cm-re helyezkedett el.

Leletek: A mellkas bal oldalán a kulcscsont helyénél karika függesztőjű üveggyöngy csüngős *fülbevaló* (2). A függesztő karika rombusz keresztmetszetű. A bal alkarcsontokon háromszög alakú poncokkal díszített, rombusz keresztmetszetű, öntött bronz *karperec*, két vége kissé kiszélesedik, egymásra hajlik (5). *Orsógomb*. Kettétörve helyezték sírba. Egy-egy fele a jobb könyökizület helyénél és a jobb combcsont belső oldalánál helyezkedett el (7). *Vascsat* a medencéből (1). Két db bronz huzal *gyűrű* a jobb kézen. Egyik zárt (3), másik nyitott karika (4). Homokkal soványított anyagú, tölcséres nyakú, kissé hasasodó, korongolt fekete *edény*. Pereme síkozott, ferdén bepecsételt, ritka rádli-mintával díszített. Vállán szélesen besimított körbefutó hullámvonalak. Testének alsó har-

11. kép. A 61. sír két szintjének, és a 62., 63., 64., 65. sír rajza

madában 3,5–4 cm szélességben hasonló technikával készült körbefutó vonalak. Összetörve, a lábfejcsonatok előtt került elő. (Fá.: 8 cm, Pá.: 11 cm, M.: 13,2 cm; VII. t. 6., XI. t. 7.)

63. sír (11., 12. kép, VII. t. 8, 9.)

T: NyDNY–KÉK. H: 190 cm, Sz: 65 cm. Fejnél (10 cm-re) és lábnál (6 cm-re) lemélyített, padkás sírgödör. A padka a sírfenéktől 70 cm-re kezdődött, szélessége jobb oldalon 10 cm, bal oldalon 3 cm.

Felnőtt (férfi, 53–59 év) erősen bolygatott csontváza. A bolygatás során a jobb comb- és lábszárcsontok, illetve a bal lábszárcsontok, valamint néhány csigolya maradt az eredeti helyén.

Leletek: Vaskés a jobb combcsont belső oldalánál (8). *Állatcsontok* (juh koponya, állkapocs és hosszúcsontok) a jobb csípőízületnél, a bal combcsont helyén, a combcsontok között és a mellkas környékén. A jobb lábszárcsont belső oldalánál kör keresztmetszetű bronz drótból hajlított szögletes *kapocs* (9). *Kakas teljes csontváza* a lábszárcsontok között.

64. sír (11. kép, VII. t. 13–17.)

T: NyDNY–KÉK. H: 183 cm, Sz: 61 cm. Egyenes aljú, nyomott téglalap alakú sírgödör.

Fiatal egyén (17–19 év közötti nő) hanyatt fekvő csontváza. A koponya kissé előre billent. A bal alkarcsonatok hiányoznak, jobb karcsontok párhuzamosan a váz mellett. A váz a sírfenéktől 14 cm-rel volt magasabban.

Leletek: A koponya jobb oldalán kör keresztmetszetű, nagy karikájú bronz *fülbevaló* (13) – valószínűleg egy lengőcsüngős fülbevaló karikája lehetett, valamint *álatcsont* (juh combcsont és tyúk töredékes csontváza). Két db *szemesgyöngy* a koponya bal oldalánál (15–16). *Orsógomb* töredéke a bal lapockacsonton (17). Kéttagú *üvegyöngy* bronz csövecskén (14). *Tojáshéj* töredékek a szegycsont jobb oldalán.

65. sír (11., 12., 13. kép, VIII. t. 1–41.)

T: NyDNY–KÉK. H: 219 cm, Sz: 69 cm. Fejnél (23 cm-re) és lábnál (17 cm-re) lemélyített, szögletes sarkú sírgödör.

Koporsóba temetett felnőtt (férfi, 46–50 év) hanyatt fekvő csontváza. Karcsontok a váz mellett párhuzamosan nyújtva. A koporsó nyomait a csontváz oldalai mentén, illetve a koponya mögött lehetett megfigyelni, rekonstruálható szélessége: 55–56 cm. A „has” fölött talált lenyúzott birkabőrt, amelyben a koponya és a lábcsontok benne maradtak, valószínűleg a koporsóra fektették (12. kép 4.). A sötét humuszban világosabb színnel jelentkező sírfolton sötétebb beásás nyomát figyelhettük meg (12. kép 3.). Mivel a csontváz bolygatatlan volt, elképzelhető az a lehetőség, hogy a birka fejét és lábvégeit tartalmazó bőrt utólag helyezték a sírba. Az egyetlen, önálló lapockacsont a birka megnyúzott részeitől külön sírba helyezett ételmellékletre utal.

Leletek: A medencelapátokon a combizületeknél keresztben övgarnitúra. Öntött bronz *nagyszíjvég*, alsó felén dudorokból álló minta, amely valamilyen hullőre emlékeztető, stilizált állatfejet formáz. A szíj befogására két oldalon nyitott köpű szolgálta, felerősítése két szegeccsel történt (1). Három db, stilizált (szintén valamilyen hullőre emlékeztető) állatfejet mintázó öntött bronz *kisszíjvég* (20, 29, 38). Öntött bronz *övforgó* (félbetörve került a sírba) (2). Pajzs alakú csattesével egybeöntött bújtatójú bronz *csat* (6). Felerősítése 3 bronz szegeccsel történt. 14 db háromszög alakú, pikkelymintás öntött bronz *mellékszíj veret* (plusz 1 db, amelyből csak a szegecse maradt meg) – (16–19, 24–28, 33–37). Nyolc db keskeny pajzs alakú pikkelymintás öntött bronz *csüngős veret*¹⁰ (7, 8; 10, 12; 21, 23; 30, 32). Hét db ugyanolyan *csüngő nélküli veret* (közülük négy db eredetileg csüngős lehetett, ezek csüngője hiányzik). – (9, 11; 13–15; 22). Három poncolt mintázatú öntött bronz *lyukvédő veret* (3–5). A „hason” nyúzott birka szarvascsap koponyája, lábszárcsontjai és lapockája. *Vaskés* (40) a combcsont között. Korongolt sárga *palack* a jobb lábfej előtt. Vállán és hasán egymástól 3,5–2,5 cm-re körbefutó besimított vonalköteg díszítés. A palack anyaga lág, krétásodó (Fá.: 9,5 cm, Pá.: 6,5 cm, M.: 24,3 cm; VIII. t. 39., XI. t. 8.). A bal lábfejcsontoknál *szárnyas csontok* (lúd). Minimálisan 8–10 *tojás* héjának töredéke, amikkel az altestet rakták körül. (A jobb- és a bal alkarcsonatok közepénél, mindkét térdízületnél, a szeméremcsontok között a bal csípőízületnél egyegy, a jobb combcsont mellett 2–3 db.) *Kovaszilánk* a sír földjéből (41).

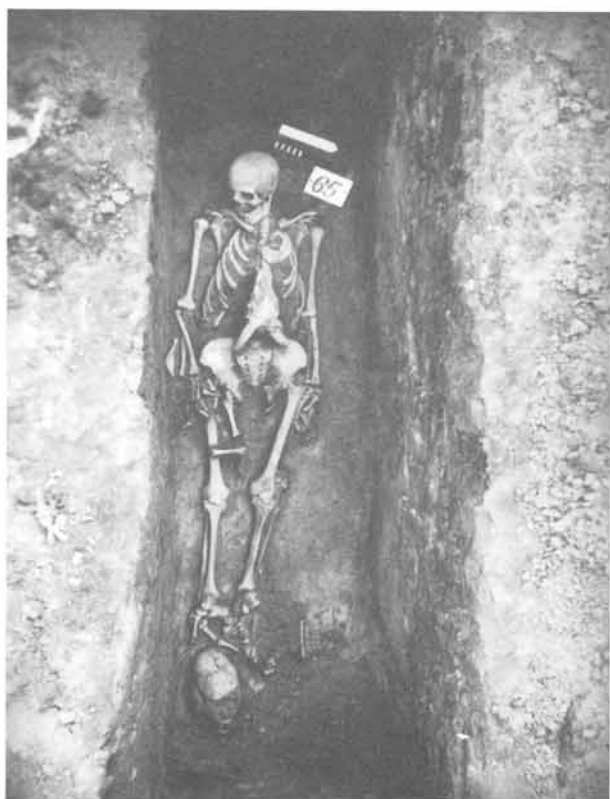
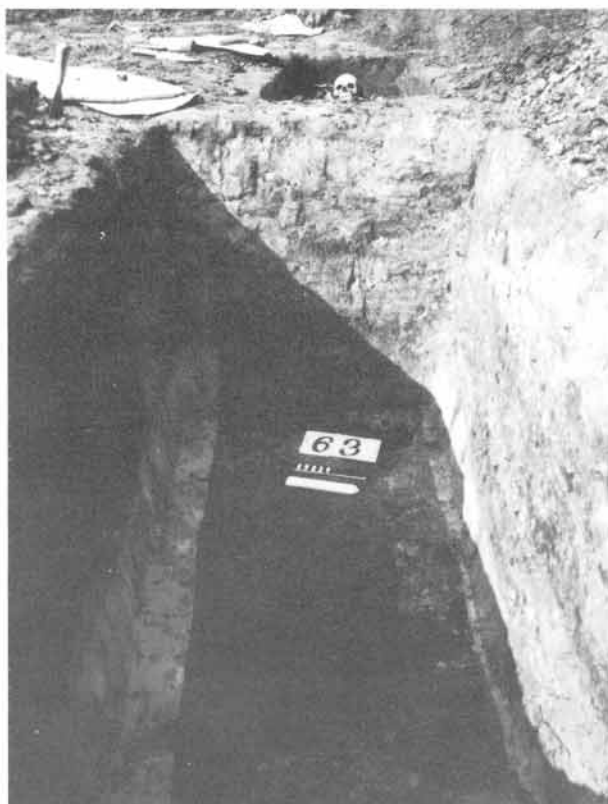
Az övön a keskeny pajzs alakú veretek hármass csoportokban helyezkedtek el. A csoportokon belül a veretek egymással párhuzamosan álltak, középvonalaik távolsága 1,6–1,8 cm között váltakozott, a két szélső veret külső szélének távolsága kb 5 cm. Az öt verettel díszített mellékszíjak a VIII. táblán ábrázolt elrendezésben függtek alá a verethármasok középső tagjai alatt. Egyik esetben sikerült rögzítenünk a mellékszíjveretek egymástól való távolságát is a szíjon (13. kép). A mellékszíj vastagsága a megmaradt szegecek hossza alapján csupán 1 mm körüli lehetett. A derékszíj a derék alatt kifordulhatott, mivel itt a veretek textilmaradványokat tartalmazó előlapjukkal és csüngőjükkel felfelé feküdtek.

66. sír (14. kép, VII. t. 22–23.)

T: NyDNY–KÉK. H: 212 cm, Sz: 75 cm. Fejnél (4 cm-re) és lábnál (11 cm-re) lemélyített, lekerekített sarkú sírgödör.

Felnőtt koponyánál bolygatott csontváza. Az agykoponya hiányzik. Karcsontok a váz mellett párhuzamosan kinyújtva. A váz a sírfenékhez mérten 16 cm-rel magasabban feküdt.

Leletek: Szögletes *vascsat* a medencelapátok fölött (22). A jobb lábszárcsontok külső oldalán homokkal és kevés apró kavicsal soványított anyagú, kézzel

12. kép. A 63. sír padkájának jelentkezése sírbontás közben. 2. A 63. sír feltárva, 3. A beásás nyoma a 65. sír faltján. 4. A 65. sír feltárás után

13. kép. Veretek elhelyezkedése a 65. sírban
talált öv mellékszíján

formált, durva, vastagfalú, hasasodó, fekete *edény*, pereme enyhén duzzadt, ritkán bevagdalt (Fá.: 7,5 cm, Pá.: 9,8 cm, M.: 13 cm; VII. t. 23., XI. t. 9.). *Vaskarika*, ismeretlen rendeltetésű *vastárgy és vastör*. A tör a karika alatt, a bal comb külső oldalán feküdt. (Elkallódtak.)

67. sír (14. kép, VII. t. 10–12.)

T: NyDny–KÉK. H: 204 cm, Sz: 68 cm. Fejnél (5 cm-re) és lábnál (3 cm-re) kissé lemélyített szögletes sírgödör.

Igen rossz megtartású, háton fekvő váz. Karcsonok a váz mellett párhuzamosan kinyújtva.

Leletek: Kör keresztmetszetű bronz drótból hajlított karika *fülbevalópár* (11–12). A bal kézfejcsontokon *orsógomb* egy negyed töredéke (10). *Tojáshéjak* a bal térdizületnél, a jobb lábfejnél és a bal bokánál.

68. sír (14. kép, VII. t. 21.)

T: NyDny–KÉK. H: 149 cm, Sz: 57 cm. Fejnél (18 cm-re) és lábnál (13 cm-re) lemélyített, kissé szabálytalan oldalú, szögletes sírgödör.

Gyermek (3–5 év) hanyattfekvő nyújtott helyzetű, bolygatatlan csontváza.

Leletek: A sír betöltésében, a váz felett 14 cm-re mindkét végén szélesedő bronz szalagból hajlított *függesztő veret* (21). Három db *tojás* héjának töredé-

kei a jobb térd és a lábfejek mellett. *Állatcsont* (fiatal sertés bal lapocka töredéke) a sír földjéből, a koponya környékéről.

69. sír (14. kép, VII. t. 18–20.)

T: Ny–K. H: 163 cm, Sz: 61 cm. Egyenes aljú, lekerékített sarkú, sekély sírgödör.

Felnőtt (nő, 46–50 év) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatatlan csontváza. Karcsonjai kinyújtva, párhuzamosan a váz mellett.

Leletek: *Kovakő* a mellkasnál (19). Szögletes *vascsat* a bal medencelapáton (18). Kiegyetlen, kettős kónikus agyag *orsógomb* töredéke a jobb ujjcsontok előtt. (Felszedés közben szétmállott.) *Állatcsontok* (szárnyas) a jobb combcsont mellett. Homokkal és apró kavicsal soványított anyagú, korongolt, egyenetlenül égetett fekete, gömbös testű, kihajló peremű, vállán hullámvonalakkal díszített (rossz megtartású) *edény* a jobb lábfejnél. (Fá.: 6,4 cm, Pá.: 10,4 cm, M.: 11,9 cm; VII. t. 20., XII. t. 1.)

70–74. objektumok őskoriak

75. sír (14. kép, IX. t. 1.)

T: NyDny–KÉK. Fejnél és lábnál hirtelen (17, ill. 12 cm-re) lemélyített, lekerékített sarkú sírgödör.

Gyermek erősen bolygatott, rossz megtartású csontváza. A csontok a sír fej felőli végében voltak összedobálva.

Leletek: A koponya eredeti helyétől balra kissé hasas, aszimmetrikus testű, barnára égetett, durva kavicsal soványított anyagú *edény*. Pereme többszörösen síkzott, vállán négy mély bevágással kialakított szalagdíszítés fut körbe. (Fá.: 6,3–7 cm, Pá.: 9,9–10,3 cm, M.: 11,8 cm; IX. t. 1., XII. t. 2.) *Állatcsontok* (kakas) a sír jobb oldalában.

76. sír (15. kép), IX. t. 2–3.)

T: NyDny–KÉK. H: 122 cm, Sz: 49 cm. Egyenes aljú, (láb felé kissé keskenyedő) sírgödör.

Gyermek (2–4 év) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, dült csontváza.

Leletek: Vékony bronzdrótból hajlított *fülbevalókarika* a koponya bal oldalánál (3). Négyzetes *vascsat* töredéke az elpusztult medence helyén. (2). *Állatcsontok* (szárnyas) a csontváz jobb oldalán. *Tojáshéj* töredékei a combcsontok között.

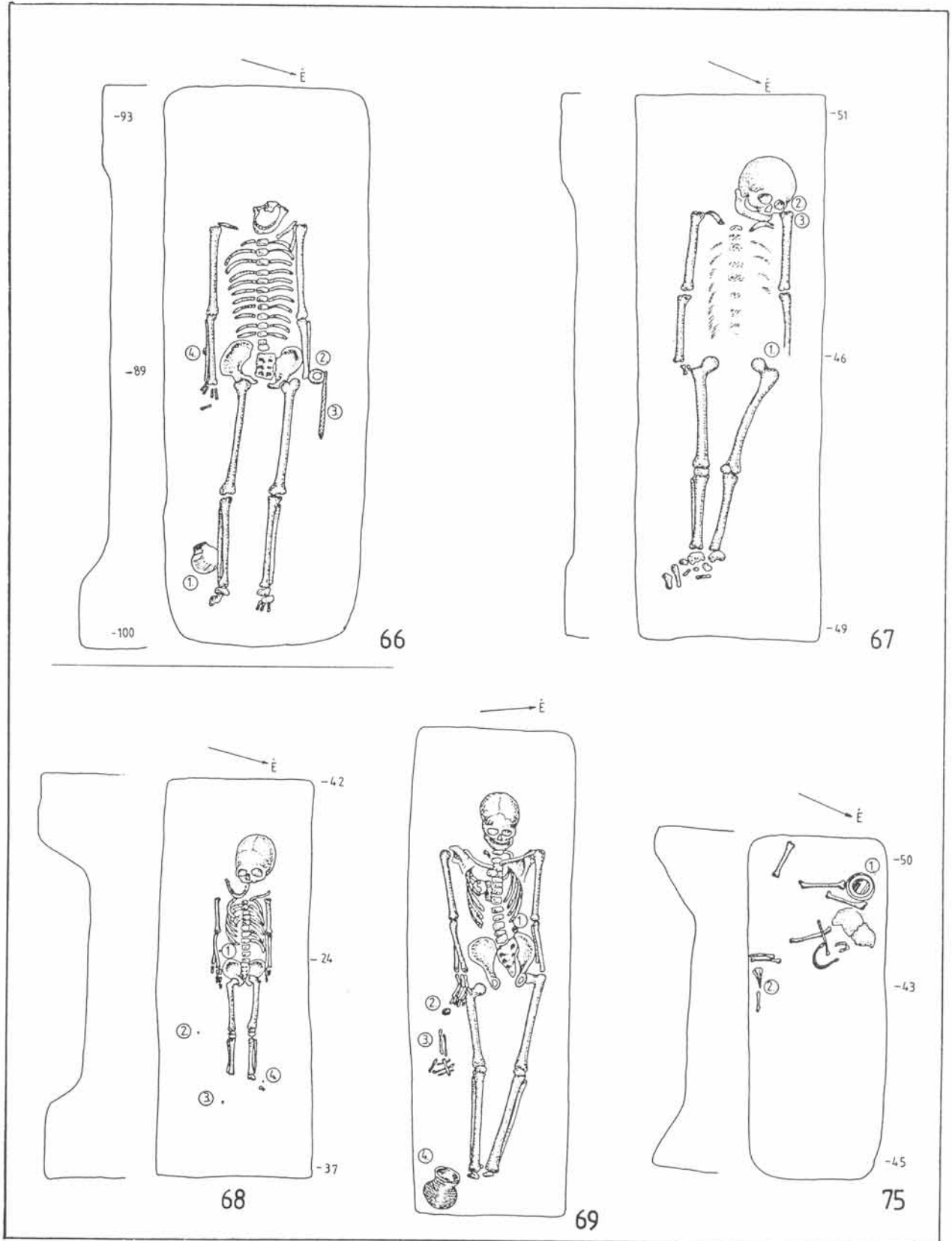
77. sír (15. kép)

T: NyDny–KÉK. H: 125 cm, Sz: 45 cm, M.: 97 cm. (Bizonytalan körvonalú sírgödör.)

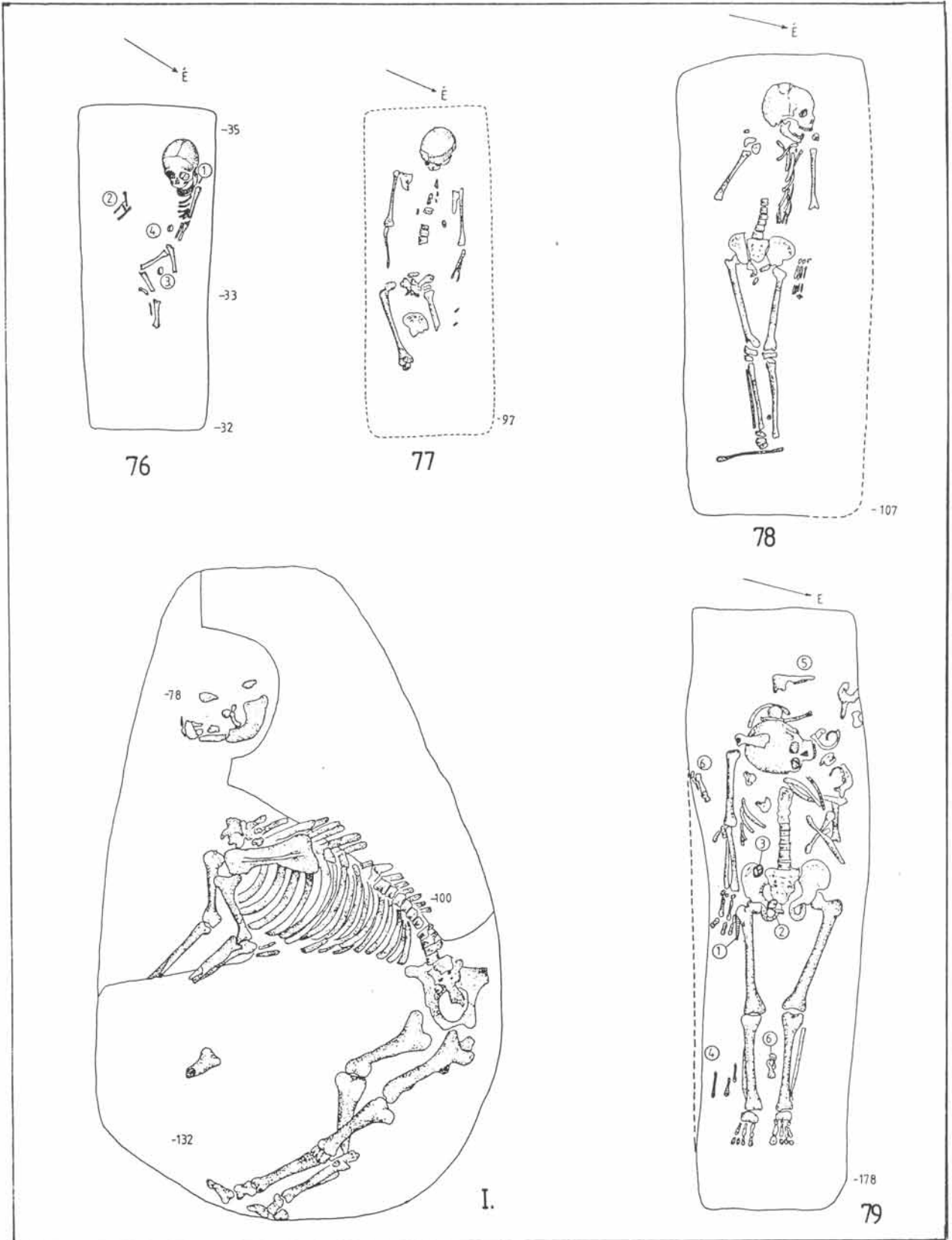
Gyermek (2–4 év) rossz megtartású csontváza. Melléklet nélküli.

78. sír (15. kép)

T: NyDny–KÉK. H: 172 cm, Sz: 70 cm, M: 107 cm. Felnőtt hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a medencelapátoktól a koponya felé kissé bolygatott csontváza. A csontok egy része a csontváz tényleges szintje felett, kb 10 cm-re került elő. Melléklet nélküli.¹¹

14. kép. A 66., 67., 68., 69. és a 75. sír rajza

15. kép. A 76., 77., 78., 79. sír és az I. lósír rajza

79. sír (15. kép, IX. t. 10–12.)

T: NyDNy–KÉK. H: 224 cm, Sz: 64 cm, M: 178 cm.

Felnőtt (férfi, 53–59 év) felső testénél (főleg a koponyánál) bolygatott csontváza. A csontváz részei itt is különböző magasságban kerültek elő.

Leletek: Állatcsontok (kis kérődző állkapcsa és lábszárcsontjai) a koponya mögött, a jobb felkarcsontoknál és az alsó lábszárcsontok között. Szögletes *vascsat* a jobb medencelapáton (12). Ovális *vascsat* a jobb szeméremcsonton (11). *Vaskés* a jobb combcsont és a kézfej csontjai között. (10). Állatcsontok (szárnyas csontjai) a jobb lábszárcsontoknál.

80. sír (16. kép)

T: kb NyDNy–KÉK. M: 60 cm.

A gyermek csontvázat a markoló roncsolta. (Csupán a sír fej felőli harmada maradt meg.)

Melléklete nem volt.

81. sír (16. kép, IX. t. 16–17.)

T: NyDNy–KÉK. H: 181 cm, Sz: 43 cm, M: 78 cm.

Felnőtt háton fekvő, nyújtott helyzetű, a munkagép által a bal oldalán bolygatott csontváza. Egyébként a

csontváz eredetileg rendben, a helyén lévőknek tűnik, jobb alkarcsontjai a medencére hajlítva.

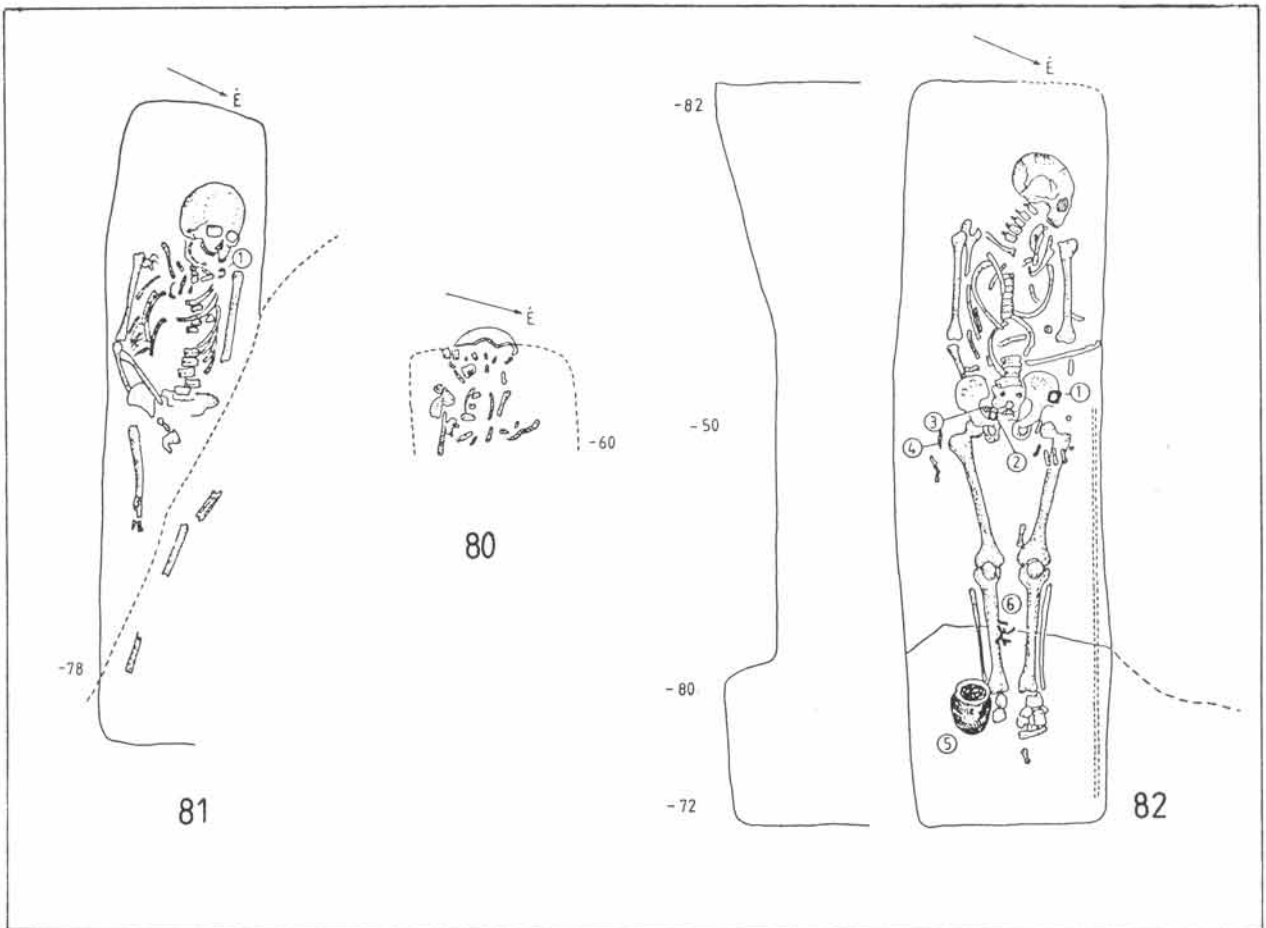
Leletek: Négyszögletes *vascsat* darabjai a bal kulcscsonton (16). *Kova* a jobb medencelapát alatt (17).

82. sír (16. kép, IX. t. 4–9.)

T: NyDNy–KÉK. H: 210 cm, Sz: 59 cm, M: 50 cm.

Fejnél és lábnál (11, ill. 15 cm-rel) lemélyített sírgödör. Felnőtt (férfi, 20–24 év) mellkasánál és bal alkarcsontjánál kissé bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Jobb alkarcsontok a medence alatt. A sír bal oldalán koporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Leletek: *Vaskarika* a bal medencelapáton (8). Szögletes *vascsat* a medencében (5). *Vaslemez* töredéke a medencén jobb oldalt (4). *Vaskés* a jobb csípőizület mellett (9). A jobb lábfejszontok külső oldalánál homokkal soványított, korongolt, feketére égetett *edény*, pereme enyhén kihajló, síkozott, rádli-mintához hasonló, ferdén bepecsételt mintával. Vállán és hasán spirál alakban körbefutó párhuzamos vonalköteg (Fá.: 8 cm, Pá.: 10,2–11 cm, M.: 14 cm; IX.t.6., XII. t. 3.). Állatcsontok (szárnyas) az alsó lábszárak között.

16. kép. A 80., 81. és 82. sír rajza

I.sz. lósír (15. kép)

T: ÉK–DNY. Igen rosszul megfigyelhető körvonalú sírban – a korszakban szokatlan elhelyezésben¹² (nyújtott lábakkal oldalára fektetve) – talált ló csontváza. Koponyáját a munkagép megsértette. A ló tetemét valószínűleg a 78. sírral együtt egy korábbi kelta korú gödörbe ásták bele, úgy, hogy az ember feje az elentétes tájolású ló fejével esett egy vonalba. Sem a ló, sem az ember csontváza mellett nem találtunk mellékletet. A sírok faltjai nem voltak egyértelműen elválaszthatók a gödör mély, sötét betöltésében. A lónak a 78. sírhoz való tartozása nem egyértelmű, bár a fent leírtak alapján valószínűsíthető. A szokatlan fektetés ellenére tovább valószínűsíti a lócsontváznak az avar temetőhöz való tartozását az, hogy a 77. sír közelében, (attól É-ra) is találtunk egy (igaz feldúlt, összedobált vázrészttöredékekből álló) „lósírt” (II.sz.), valamint a leletmentés korábbi szakaszában az egykori kábelárok kibontása során is több lócsontot figyelhattunk meg.

Szórvány leletek:

„A”: Öntött bronz *csat* vas pecék töredékével. Pajzs alakú csatteste öntéshiba miatt áttört. (IX. t. 13)

„B”: Szürkésbarna, vékonyfalú, fekete törésfelületű, korongolt *edény* alsó darabja, hasán vonaldísszel (legn. M.: 8,5 cm; IX. t. 15., XII. t. 4.). (Az „A” sír előkerülésekor külön adták át, igen nagy valószínűség szerint nem a sírhoz tartozott.)

„C”: Fekete, kézzel formált, ferde aljú *durva edény* (Fá.: 8 cm, Pá.: 10,5 cm, M.: 10,4–11,5 cm; IX. t. 19., XII. t. 5.).

„D”: Fekete, sikozott peremű korongolt *edény*, fenéke kissé deformálódott kör alakú (Fá.: 7,3–7,6 cm, Pá.: 10,5 cm, M.: 10,8 cm; – Az út menti szelvényből a 2. és a 3. villanyoszlop közötti magasságból származik. – IX. t. 20., XII. t. 6.)

„E”: Vöröses színű, egyenetlenül kiégetett *edény*, pereme hiányzik. Hasának kb 1/3 területén élesen bekarcolt két vonal által határolt szalag. – A 23. sírtől K-re kb. 3,5 m-re került elő. – (Fá.: 5,3 cm, Pá.: 5,3 cm, legn. M.: 9,8 cm.; IX. t. 18., XII. t. 7.)

„F”: Kettős kónikus orsógomb, körbefutó bordákkal. (Egyik fele töredékes. Legn. Á.: 3 cm, lyukátm.: 1,2 cm, M.: 2 cm. – IX. t. 14.)

A temető rövid értékelése

A temető egy része valószínűleg már a régebbi 65-ös út építése során elpusztult. (Az út Ny-i oldalán húzódó rézsűből csontváz töredékek, szórvány edények kerültek elő.) A felüljáró építésének földmunkáinál a munkások által átadott négy csontvázalattal együtt legalább 20–25 sír semmisülhetett meg. További, kb 8–10 sírt (köztük lósírt) rombolhatott szét az egykori telefonkábel-árok. (Az ároknak a kábeláthelyezéshez végzett kibontásakor emberi- és lócsontokat gyűjtöttek össze.) Mindezekkel együtt tehát egy eredetileg kb 100–150 síros temető mintegy 30–40 %-ának megfigyelésére nyílt lehetőségünk.

A leletmentés során a temető nyugati szélét sike-rült megtalálni, és hitelesen feltárni. Ennek a töredéknek alapján az egész temetőre vonatkozó megállapítások és teljes elemzés helyett inkább a jelenségek rögzítésére próbálok törekedni.

A rítus: A temetkezési rítus az egész temetőben nagyjából egységesnek mondható. Az általános tájolási irány kis ingadozással NyDNY–KÉK, ettől csak egy-két esetben tapasztalható lényegesebb eltérés (3., 10., 23., 69. sír Ny-K; 44. sír: NyÉNY–KDK), illetve egy esetben fordított tájolás is előfordul (41. sír). A megfigyelhető esetekben a karok helyzete a test mellett nyújtott, ettől csak három sírban (5., 9., 81.) tapasztaltunk eltérést, ahol egyik kéz a medencére volt helyezve. A leletmentett területén egészen egyaránt megtalálhatók a mindkét végükön lemelyített, valamint az egyenes aljú sírgödrök is.

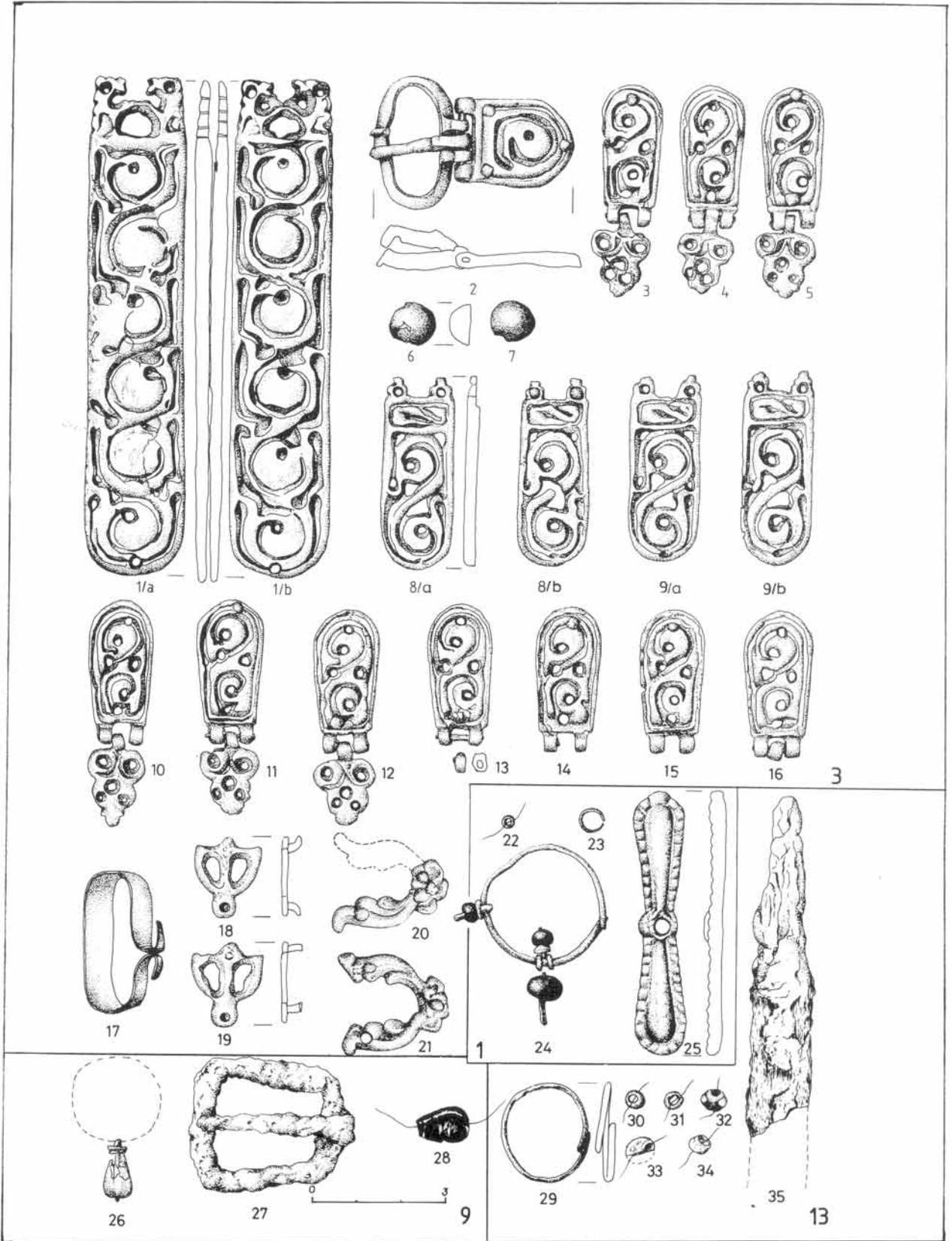
Jellemző a tojás (számos esetben több is) és az egész szárnyas (az esetek többségében kakas) mellékletül adása, sok esetben birka szerepel ételmellékletként. Ez utóbbiak (legalábbis a hitelesen feltárt, illetve megfigyelt sírokból származók) legtöbbször biztossan nyújtott állapotban került a sírba, azaz pontosabban a lábakat és a fejet tartalmazó bőrt helyezték a halott mellé. Két esetben a szarvcsapok is megfigyelhetők voltak a lenyújtott bőrben maradt koponyán. Amennyiben több tojást helyeztek a holttal mellé, azokkal a medencét, vagy a mellkast rakták körbe. Kevesebb alkalommal fordult elő a szarvasmarha valamilyen húsosabb részének túlvilági útravalóul adása.

Sok az edény melléklet. A feltárt sírok közel 50 %-ában (21 esetben) találtunk edényt. Ezek túlnyomó többségét a lábakhoz, a jobb, vagy a bal oldalra csaknem azonos arányban (6, illetve 5 esetben), két alkalommal a lábak közé (10. és 44. sír), ritkábban a fej mellé (6 eset) helyezték. A használati eszközök közül kések, tűtartó és orsógombok kerültek a sírba. Bizonyára fegyverként is értékelhető az 57. sírből származó két kés közül a 22,6 cm pengéjű hosszabbik.

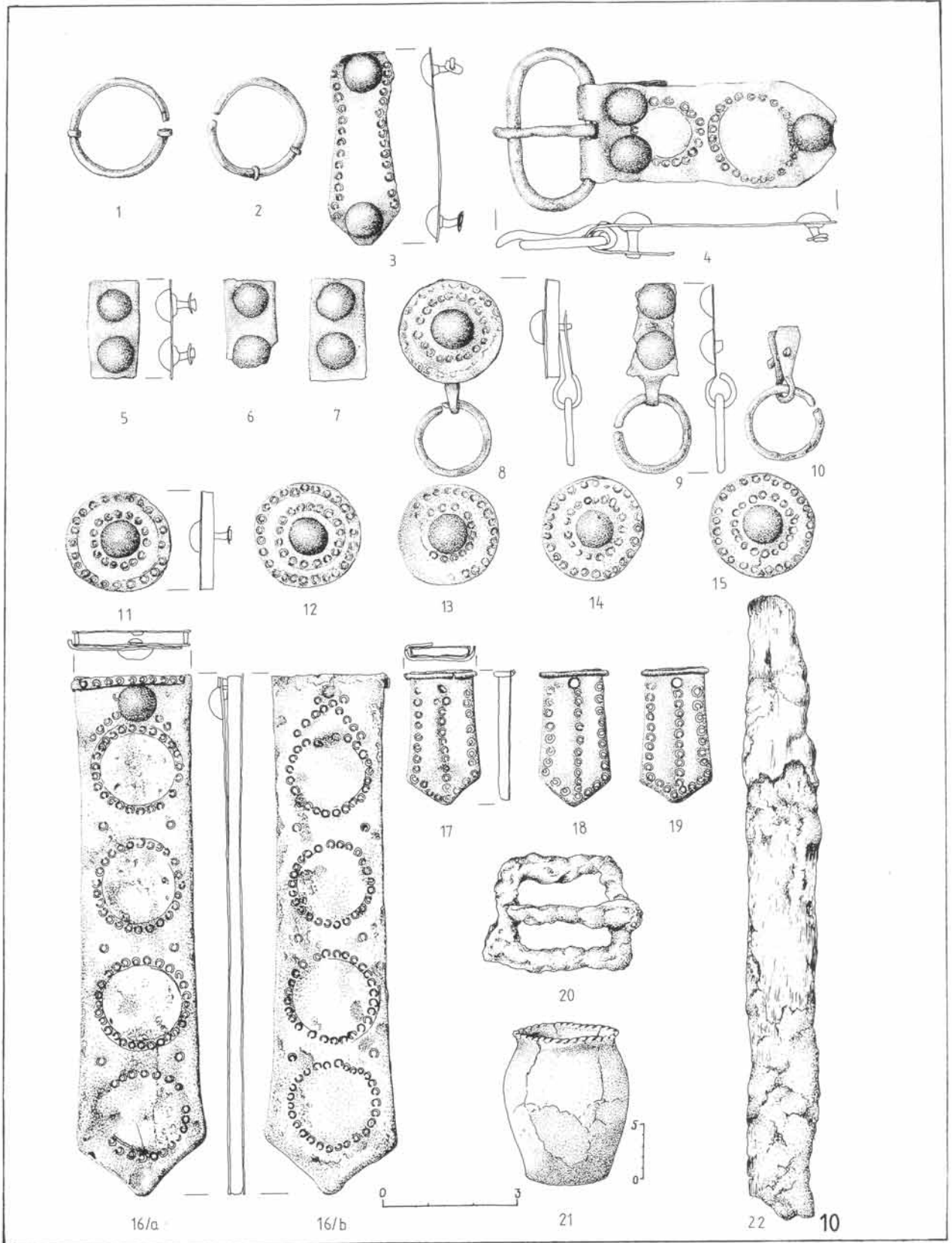
A rablottság igen magas fokú, legjellemzőbb a koponyára és a mellkasra irányuló bolygatás, sok esetben található a koponya a váz szintjénél magasabban, illetve többször teljesen hiányzik.

Időrend: A legkorábbi sírokat a lengőcsüngős fülbevalók (1., 47., 56., 64. sír), igari típusú préselt lemezes nagyszíjvég (57. sír), lemezes övgarnitúra (10. sír)¹³, és az ezüst hengerekből készített varkocsdíszek (16., 44. sír) jelzik.¹⁴ Későbbi a kétlapú öntött laposindás szíjvéggel és keskeny pajzs alakú veretekkel eltemetett férfi sírja (3. sír), s legkésőbbre keltezhető a 65. sír, pikkelymintás vereteivel, sárga palackjával és a koporsóra fektetett birkabőrrel.

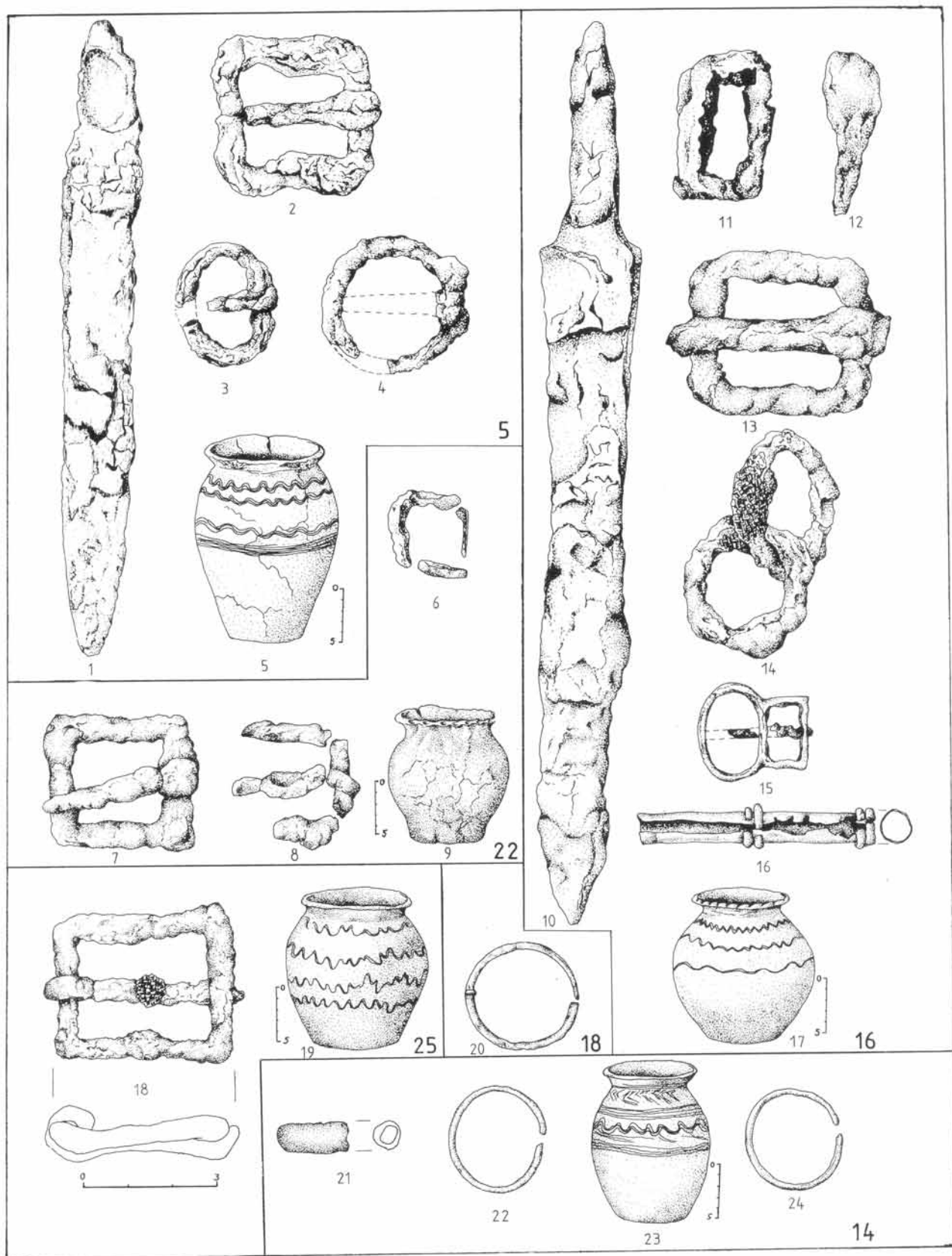
A temető legkorábbi sírjait a VII. század utolsó harmadában, a legkésőbbieket a VIII. század utolsó harmadában áshatták meg.

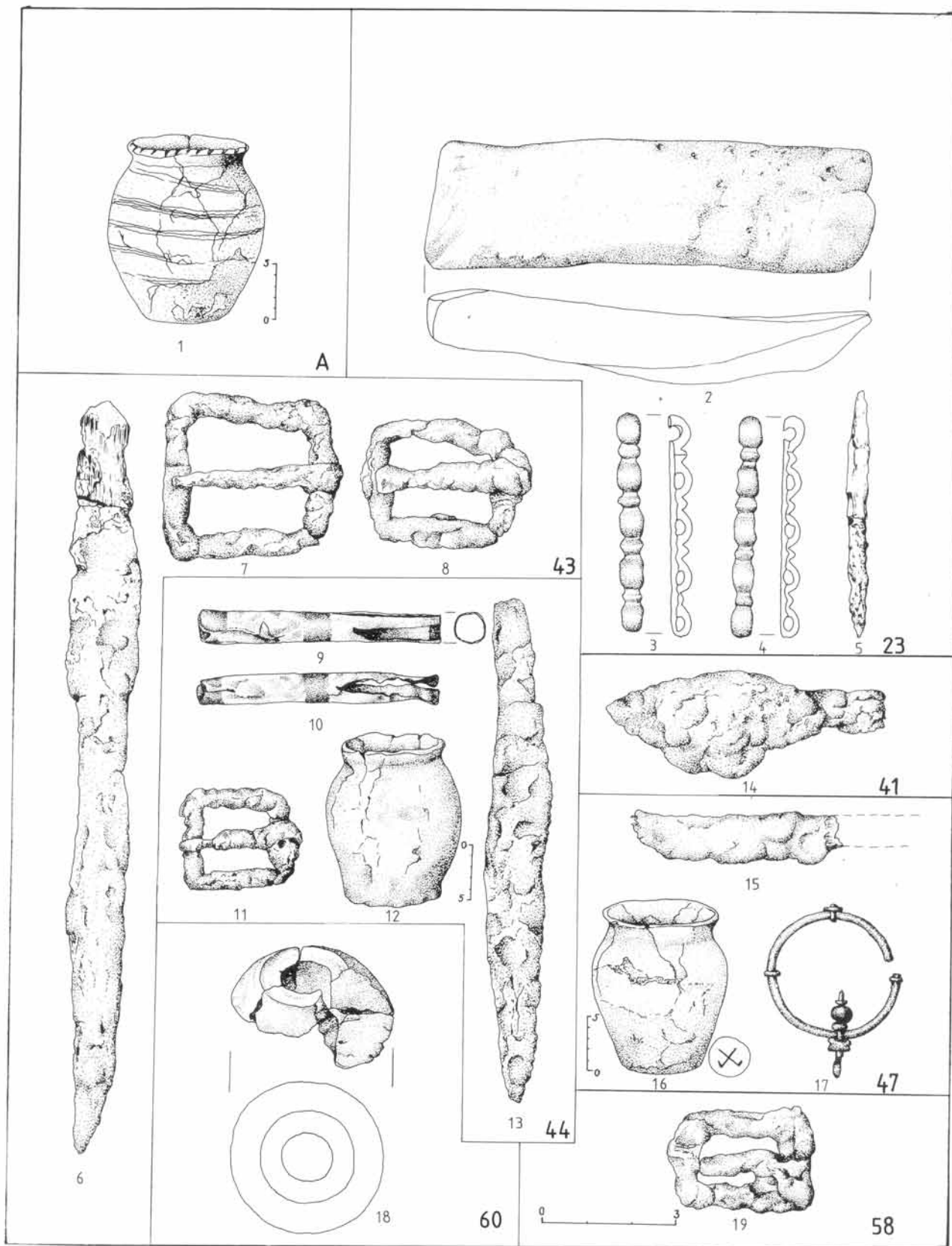
I. tábla. Az 1., 3., 9. és 13. sír leletei

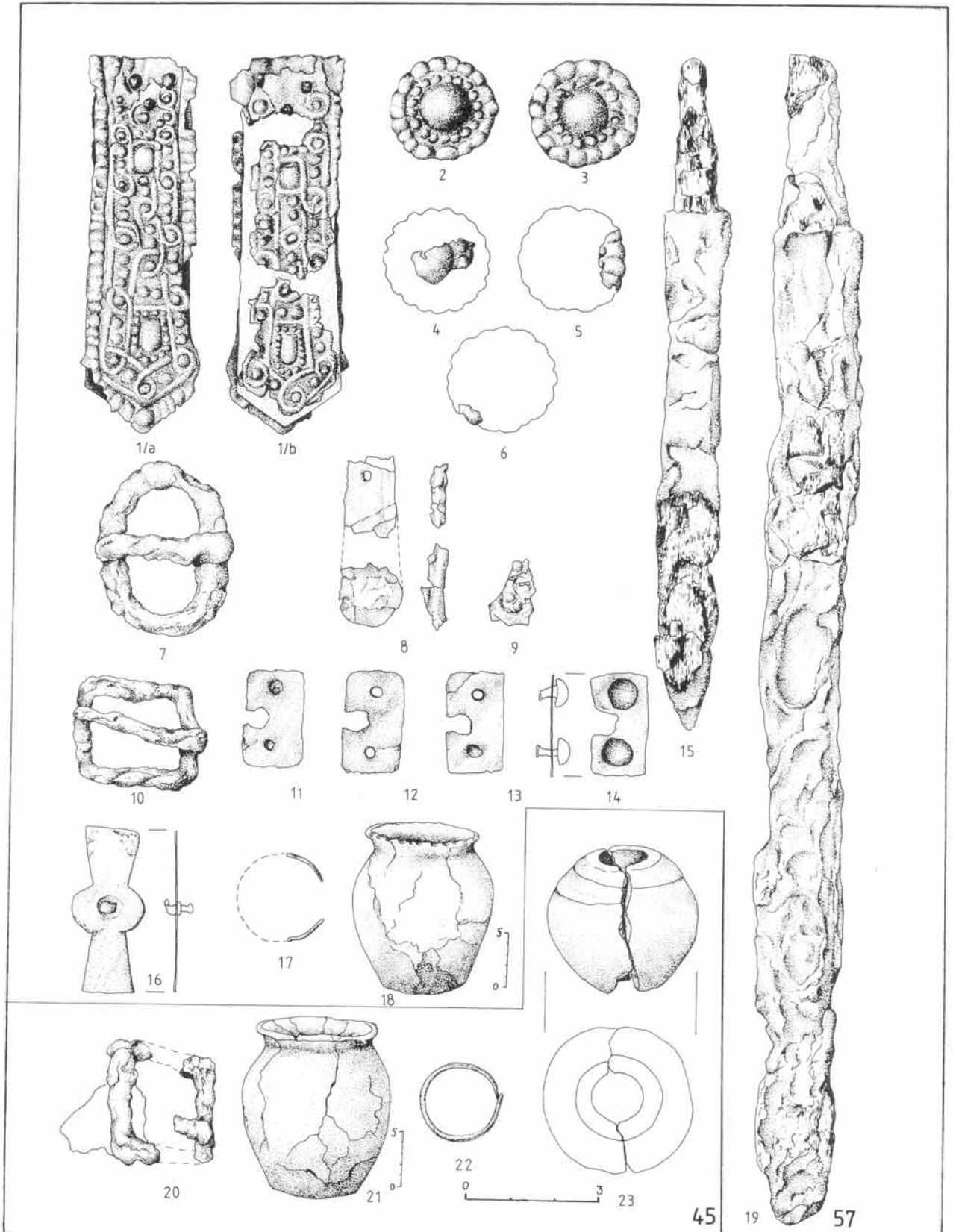
II. tábla. A 10. sír leletei

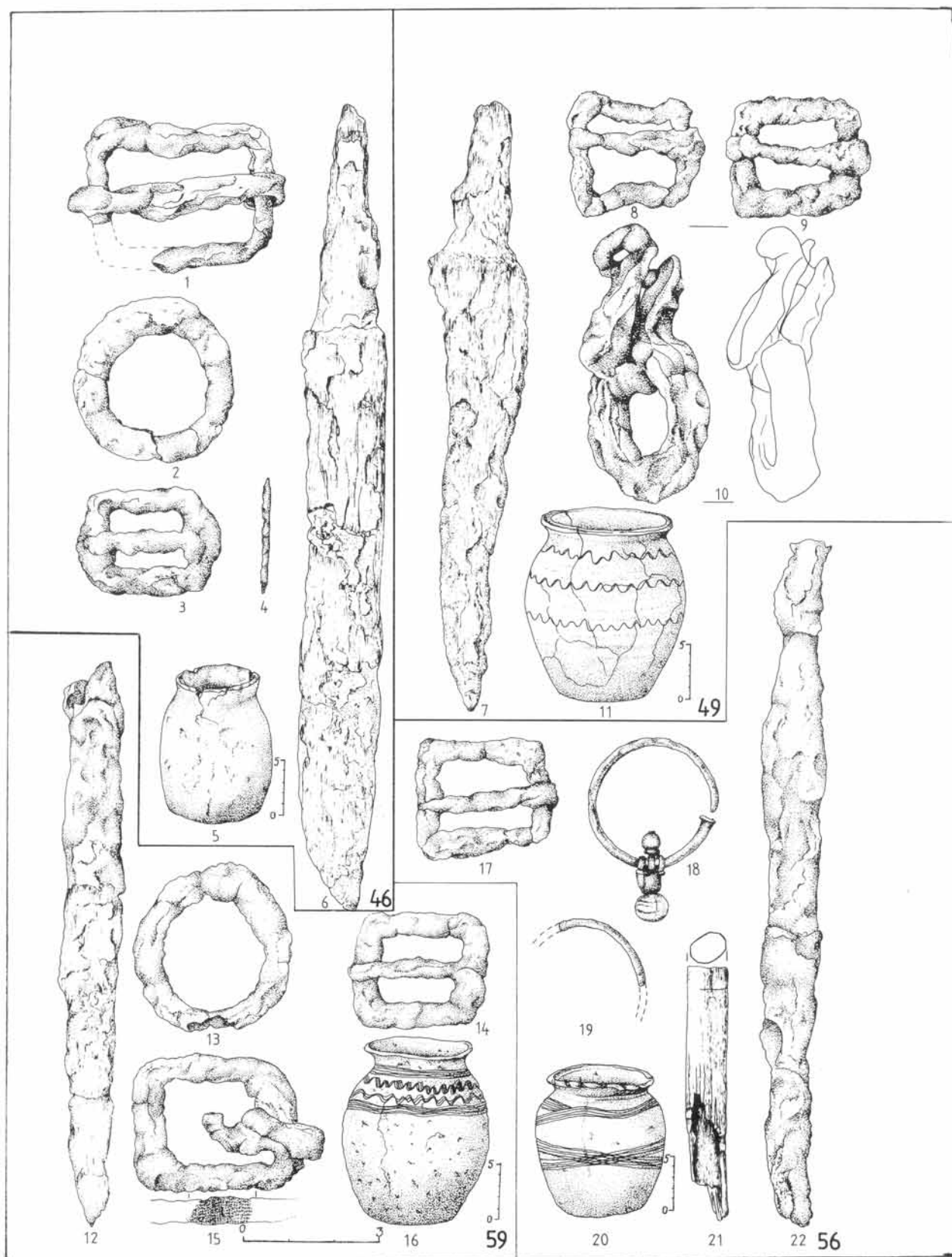
III. tábla. Az 5., 14., 16., 18., 22. és 25. sír leletei

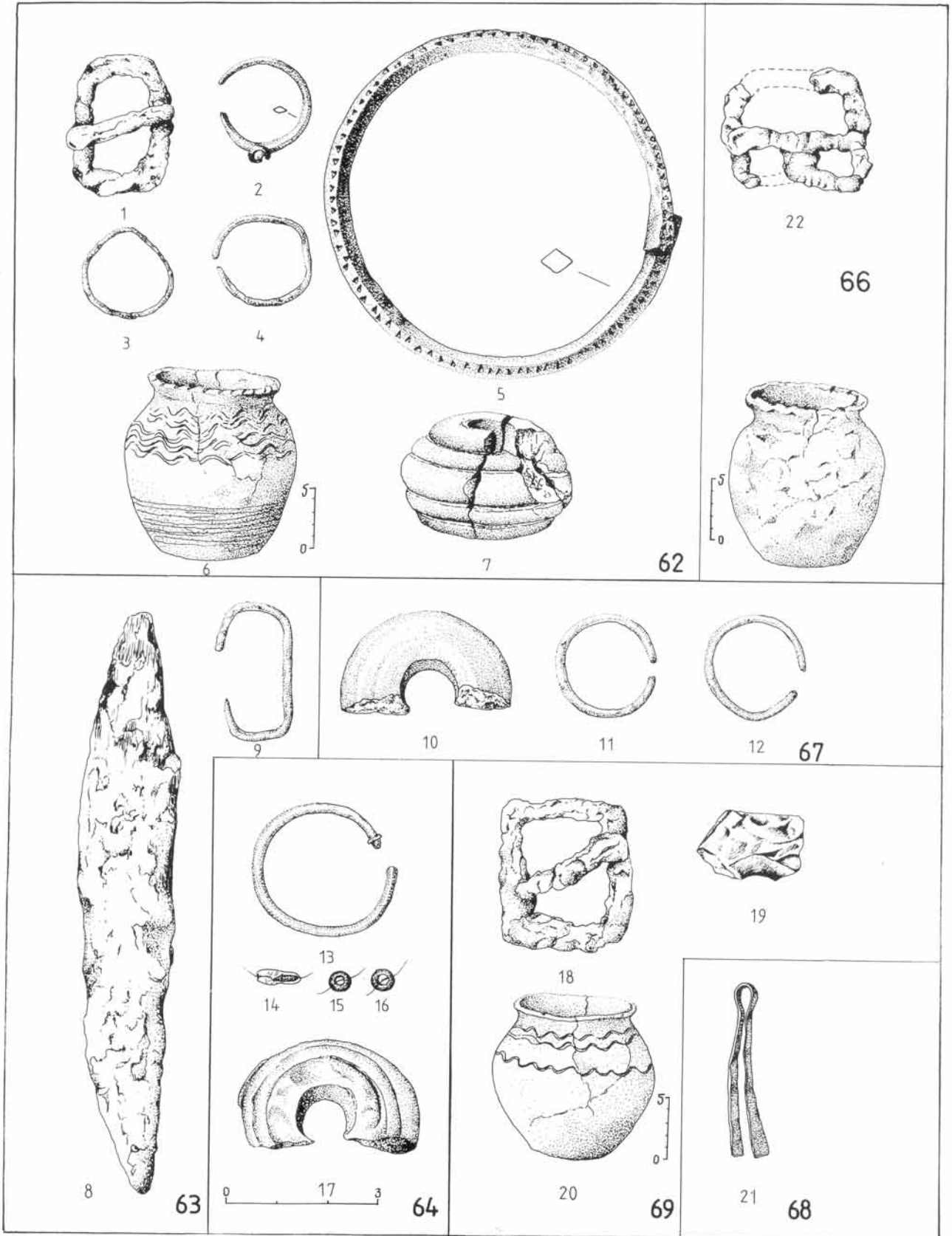
IV. tábla. Az „A” sír, a 23., 41., 43., 44., 47., 58. és 60. sír leletei

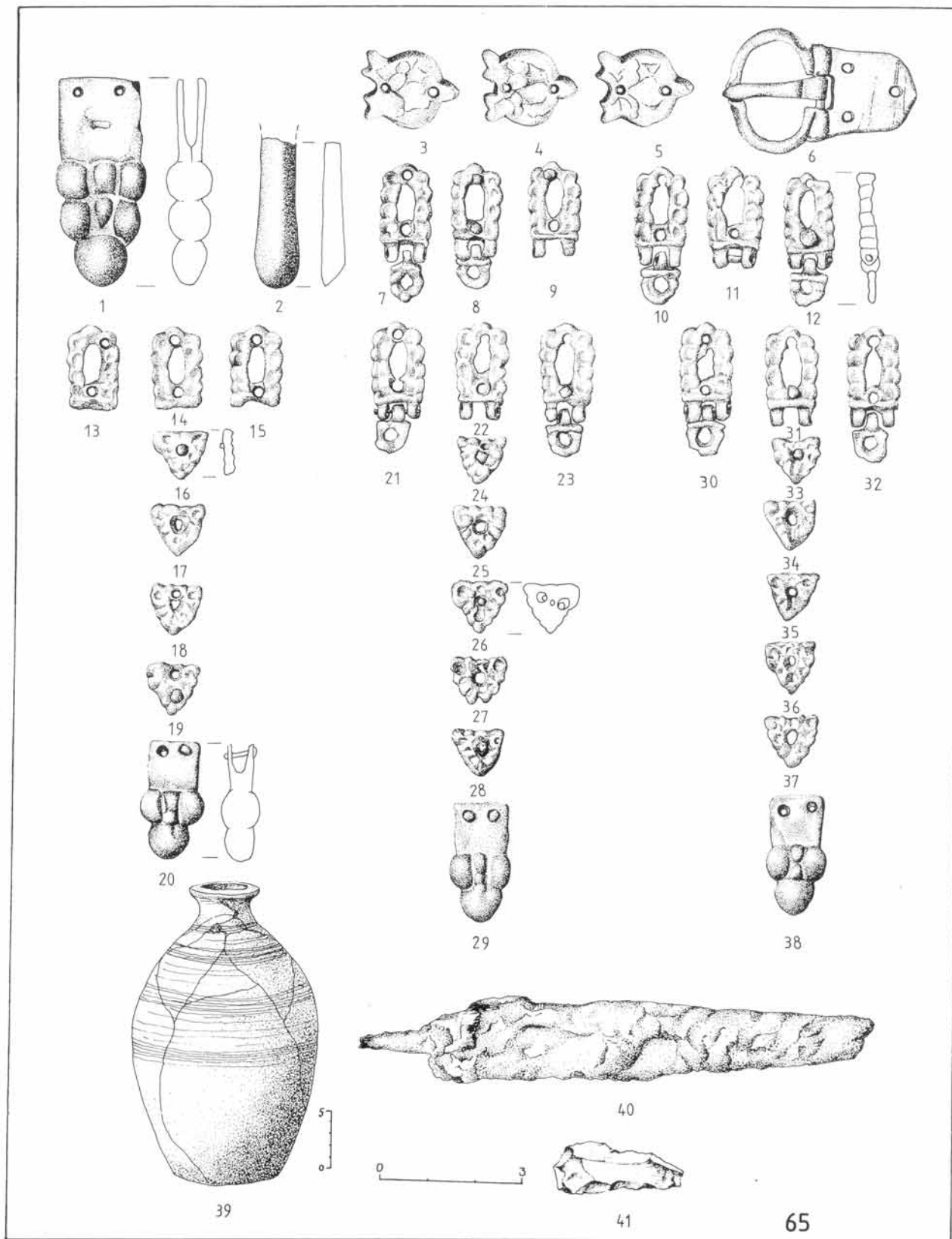
V. tábla. A 45. és az 57. sír leletei

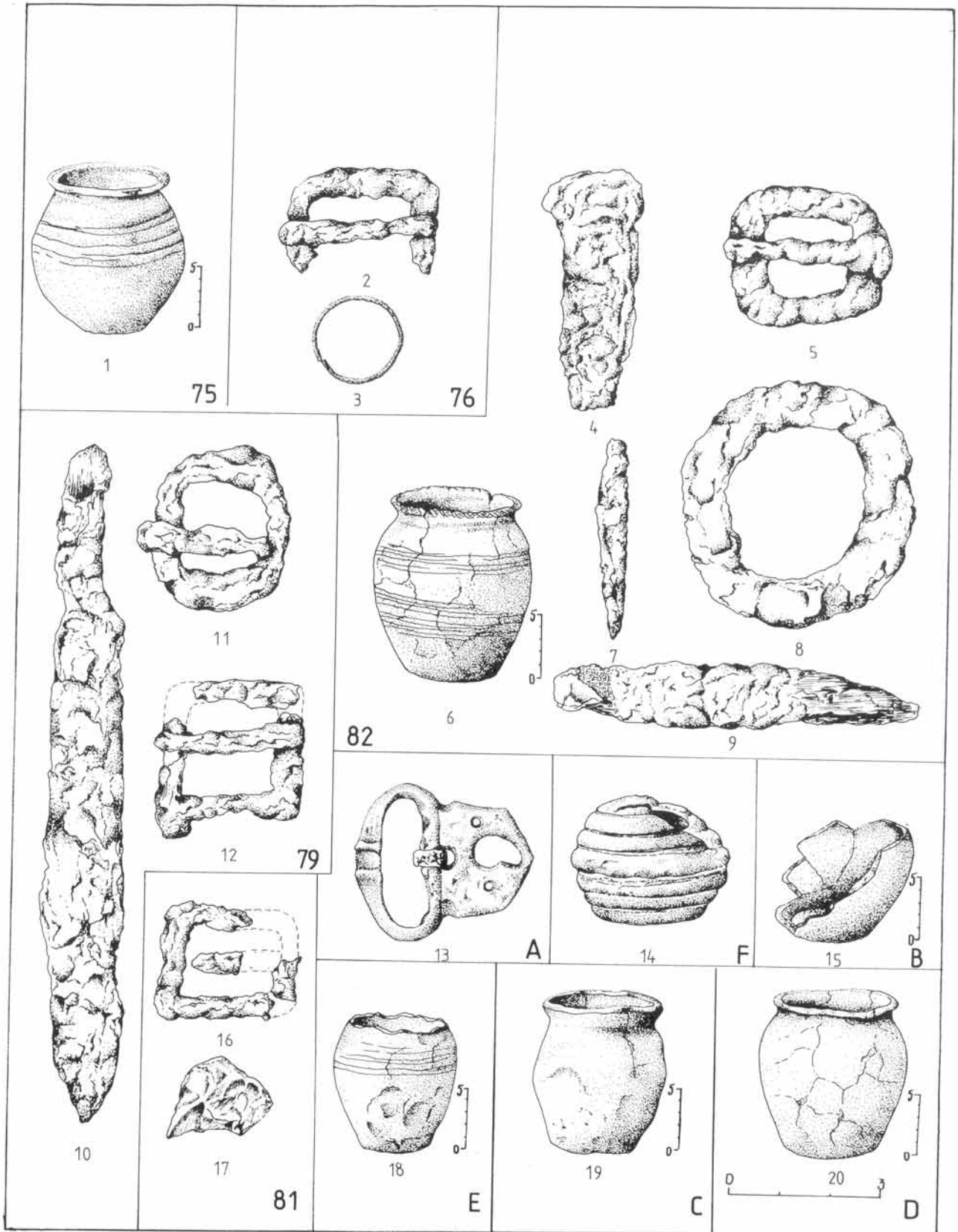
VI. tábla. A 46., 49., 56. és 59. sír leletei

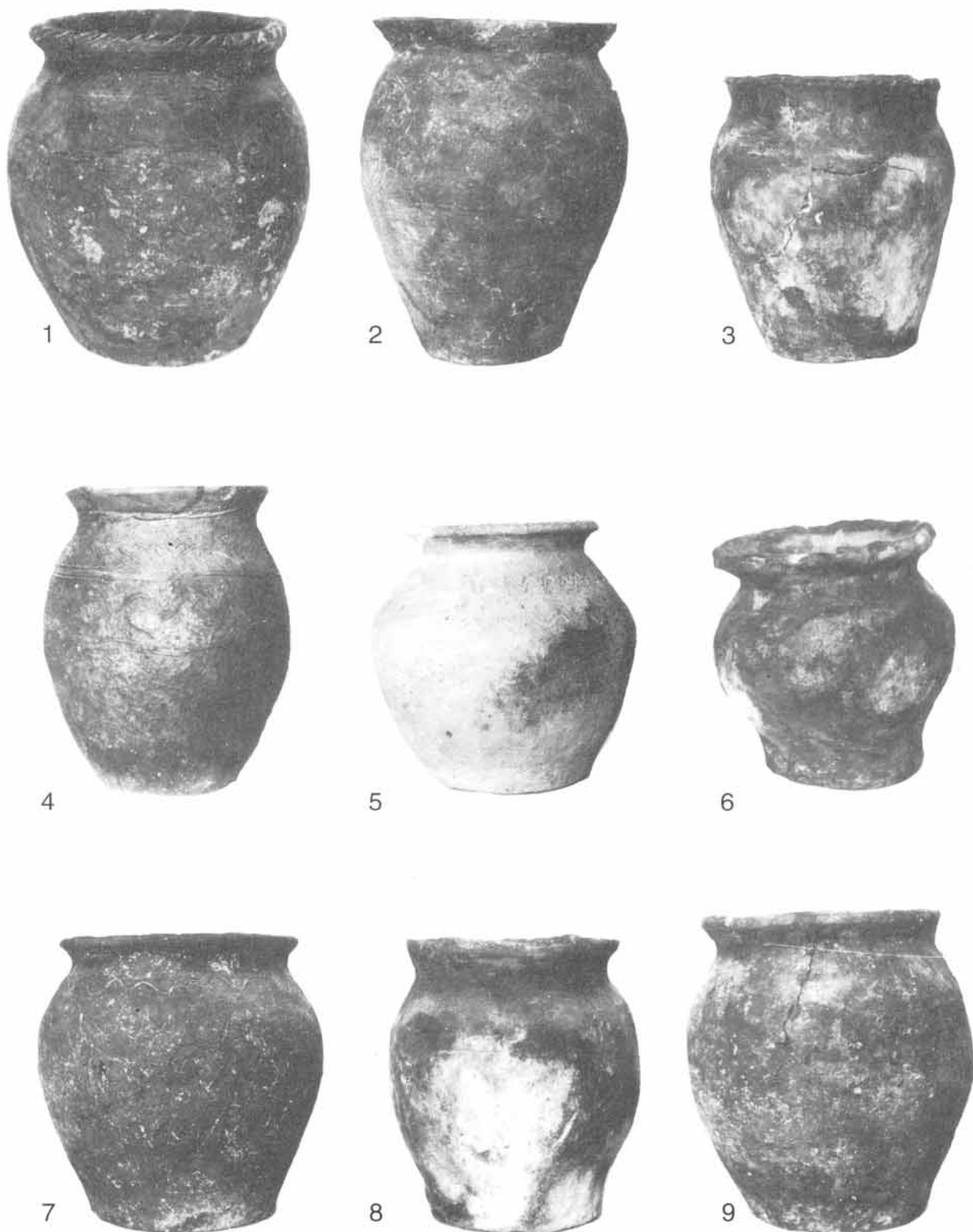
VII. tábla. A 62., 63., 64., 67., 68. és 69. sír leletei

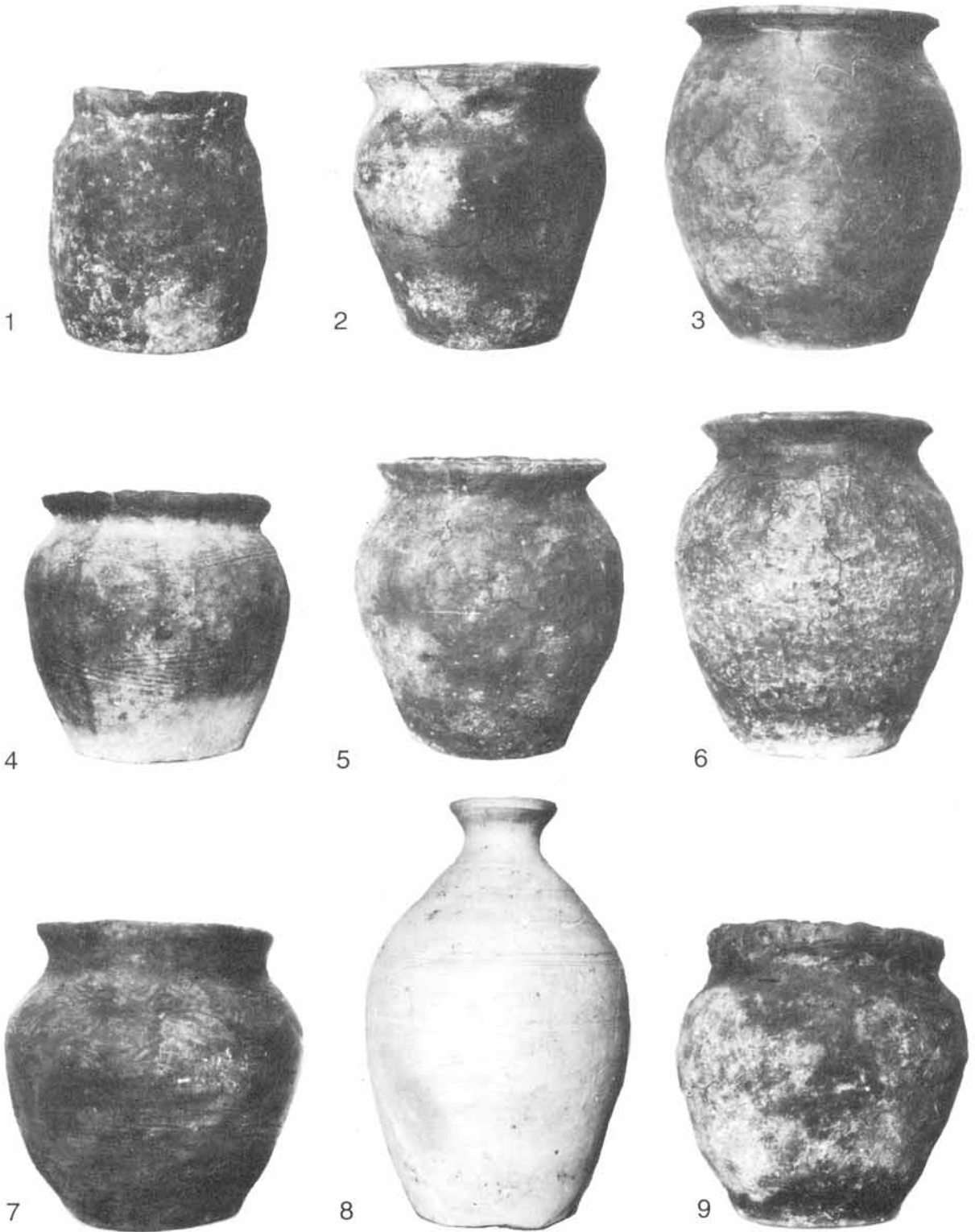
VIII. tábla. A 65. sír leletei

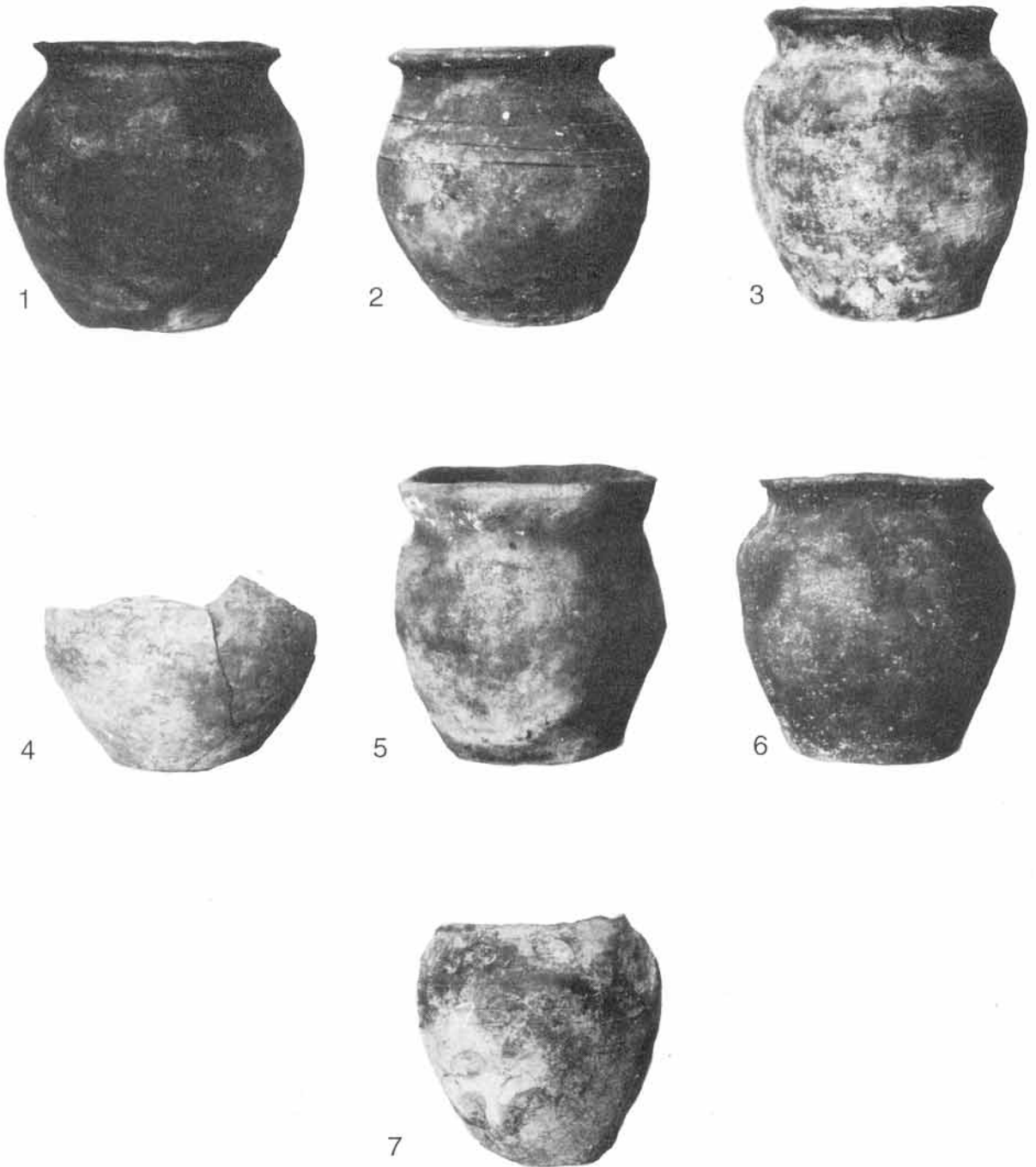
IX. tábla. A 75., 76., 79., 81. és 82. sír leletei és a szórvány leletek

X. tábla: 1: „A” sír, 2: 5. sír, 3: 10. sír, 4: 14. sír, 5: 16. sír, 6: 22. sír, 7: 25. sír, 8: 44. sír, 9: 45. sír (M=1:3)

XI. tábla: 1: 46. sír, 2: 47. sír, 3: 49. sír, 4: 56. sír, 5: 57. sír, 6: 59. sír, 7: 62. sír, 8: 65. sír, 9: 66. sír (M=1:3)

XII. tábla: 1: 69 sír, 2: 75. sír, 3: 82. sír, 4: szórvány „B”, 5: szórvány „C”, 6: szórvány „D”, 7: szórvány „E” (M=1:3)

JEGYZETEK

- 1 Siófok–Balatonkiliti M7/65-ös lelőhely. (Költő 1984, 1985, 1986)
- 2 Az előtűnő objektumokat jellegüktől és koruktól függetlenül a leletmentés során végig előkerülésük sorrendjében, folyamatosan sorszámoztuk. Ebben a szakaszban a sírok méretadatait sem tudtuk felvenni. A továbbiakban általában a mélység adatokat sem lehetett értékelni, a különböző vastagságban ledőzerolt felszín miatt. Ezért sírmélységet csak ott közlök, ahol ez egyértelműen megállapítható volt.
- 3 A típust legutóbb Pásztor Adrienn dolgozta fel. (*Pásztor*, 1986)
- 4 Eddig egyetlen általam ismert párhuzama egy ismeretlen Tolna megyei lelőhelyről származó szíjvég (Tolna megye B sír), melynek előlapját szíjfonatos minta díszíti, s a szíjfonatos kisszíjvégek és négyszögletes lemezveretek tartoznak hozzá. (*Kiss–Somogyi*, 1984. 97. t. 1.)
- 5 Hasonló, de díszítetlen veretek kerültek elő a bólyi temető 61. (lovas) sírjából. (*Papp* 1962. XVI. t. 4-8.)
- 6 Párhuzamai több helyen, így a bólyi temetőben is megtalálhatók. (*Papp*, 1962. I. t. 10.)
- 7 Párhuzamai többek között a bólyi temető 20. (lovas) sírjában. (*Papp*, 1962. VIII. t. 11-14.)
- 8 *Maráz*, 1982. 110. p., III. t. 1-2. Korábbi (pannon) változata: *Petres*, 1979. 166., 171. p.
- 9 A tárgyon csak azt tudtuk megfigyelni, hogy eredetileg biztosan festett volt, mivel vörös festéknyomokat fedezhettünk fel rajta. Bizonyossá teszi azonban ezt a megfigyelést az a tény, hogy festett orsógomb került elő Jászapátnin a nagyszállás-úti avar temető 223. sírjában is. Ez utóbbi orsógomb vörös és fekete festékkel volt színezve. A sírban még gyöngycsüngős fülbevaló, piros hasáb alakú gyöngyszem, vascsat, vaskarika és veretes faedény került elő. (A kandidátusi disszertációjában közölt adatok felhasználásának lehetőségéért dr. Madaras Lászlónak tartozom köszönettel.)
- 10 A típust legutóbbi feldolgozása bőséges irodalmi hivatkozással: (*Szentpéteri*, 1992.)
- 11 Lehetséges, hogy az I. lósrirral összetartozik, fejük egy vonalban helyezkedett el. Gödrük sem volt elválasztható, igaz mindkettő egy nagyobb őskori gödörbe volt beletávasva.
- 12 *Kiss A.* 1962., 153-160.; *Rosner* 1975.; *Bóna* 1979.
- 13 A hasonló mintájú nagyszíjvéget tartalmazó Tolna megyei B sírt Kiss Gábor és Somogyi Péter a vésett szalagfonatos veretek alapján a VII. sz. utolsó harmadára keltezi. (*Kiss–Somogyi*, 1984. 182. p.) Azonban a 10 sír esetében a poncolt háttér miatt esetleg későbbi keltezés is megengedhető. Ezen kívül a lemezes testű csat és a karikás függesztőveretek öntött griffes veretekkel, illetve tokos indás szíjvégekkel fordulnak elő, ami mindenképpen VIII. századi használatukat mutatja. VIII. századi környezetben találhatók pl. Kékesden a 100. sírban, (*Kiss A.*, 1977. XVI. t., 59. p.) Nagypallon a 28. és a 94. sírban (*Kiss A.*, 1977. XXIX., XXXI. t.) A VIII. sz. elejére datálja Garam Éva is a Tiszafüredi temetőben. (*Garam*, 1991. Beil. 2.)
- 14 A hengerek két vége fa dugóval volt lezárva. Mindhárom tubuson három-három felerősítési nyom látható, ami inkább a bullákhoz teszi ezeket a leleteket hasonlóvá. Méretük alapján azonban inkább megmaradtam a varkocsszorító meghatározás mellett, mivel a középen felforrasztott karikák szolgálhattak csupán a nyitott hengerek összefogására és díszítésére is.

IRODALOM

- Bóna* (1979)
Bóna István: A szegvár-sápoldali lovassír (Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal) = *Arch. Ért.* 106. (1979) 3-32.
- Garam* (1991)
Garam, Éva: Die awarenzeitlichen Funde aus Ungarn im Römisch-Germanischen Zentralmuseum (Bonn, 1991)
- Kiss A.* (1962)
Kiss Attila: Az avar kori lovastemetkezés szokásának vizsgálata (Über das Brauchtum der awarenzeitlichen Reiterbestattungen) = *JPMÉ* 1962. 153-162.
- Kiss A.* (1977)
Kiss, Attila: Avar Cemeteries in County Baranya (Cemeteries of the Avar Period in Hungary) (Bp. 1977.)
- Kiss–Somogyi* (1984)
Kiss Gábor–Somogyi Péter: Tolna megyei avar temetők (Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna). = *DissPann-Ser.* III. Vol. 2. (Bp. 1984.)
- Költő* (1984, 1985, 1986)
Ásatási jelentések = *Rég. Füz.* Ser. I. No. 37. 74-75. p., No. 38. 68. p., No. 39. 26. p.
- Maráz* (1982)
Maráz Borbála: La Tène korú leletek Jugoszláviából és Romániából magyarországi múzeumokban (La Tène finds from Jugoslavia an Rumania in Hungarian Museums) = *JPMÉ* XXVII. (1982) 27., 107-116. p. (1983)
- Papp* (1962)
Papp László: A bólyi avarkori temető I. (Der awarenzeitliche Friedhof von Bóly) = *JPMÉ* 1962. (1963) 163-193. p., I–XXXI. t.
- Pásztor* (1986)
Pásztor Adrienn: Adatok a közép-avarkor ékszeriseletének kérdéséhez (Beiträge zur Frage der mittelawarenzeitliche Schmucke) = *Arch. Ért.* 113. (1986) 113-134. p.
- Petres* (1979)
F. Petres Éva: Késő vaskor. in. Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig (Pécs 1979.) 163-207. p.
- Rosner* (1975)
Rosner Gyula: A Szekszárd-Bogyiszlói úti avar temető ló és lovastemetkezései (Die Pferde- und Reiterbestattungen im awarischen Gräberfeld von Szekszárd-Bogyiszlói-Strasse) = *SZBBMÉ* VI-VII. (1975-76) 79-108. p.
- Szentpéteri* (1992)
Szentpéteri József: Kígyómotívum a griffes-indás népeség hagyatékában. in: A népvándorlaskor fiatal kutatóinak III. összefüvetele (Sátoraljaújhely 1992. szept. 7-9.) = *HO-MÉ* 1993.

LÁSZLÓ KÖLTŐ: 7TH–8TH CENTURY AVAR CEMETERY AT BALATONKILITI

Resume

During the construction of the junction of the 65 highway and the M7 motorway between Siófok and Balatonkiliti, a skeleton was found and it was reported to the Museum of Rippl-Rónai at Kaposvár. We started the rescue of finds on the very day of the report, on 21st Nov. 1983 and we continued it at the same time of the construction in very adverse weather conditions, then with the aim of defining the cemetery, we did systematic researches on the area which wasn't built in before the finishing of the earthworks. We managed to find and excavate genuinely the western side of the cemetery during the rescue. Altogether 43 graves were excavated and observed more or less genuinely.

Obviously a part of the cemetery was destroyed during the construction of the former 65 highway. So we had the opportunity to observe about 30–40% of a cemetery consisting 100–150 graves originally.

The funeral ceremony can be said to be unified on the whole, in the cemetery. The general compassing direction is WSW–ENE, with little fluctuation, there are important differences in one or two cases, also there was a wrong compass once. In the observable cases

the arms are extended next to the body, it was different only in three cases, where one of the arms was put on the pelvis. The straight-bottomed pits, as well as the deepened on both ends pits also can be found at the whole territory of the rescued area. It's typical to put an egg, poultry and – in many cases – sheep next to the bodies. Most of them must have been put into the graves skinned, in two cases pieces of horn were observable. If several eggs had been put into the graves, they had been used to surround the pelvis or the chest. Cattle is less.

There are lots of bowls added to the graves. Bowls were found in nearly 50 % of the excavated graves (in 21 cases). Most of them were beside the legs. Rarely next to the head. Guns weren't found in the graves.

Robbery is very high, the most typical is the disturbing of the skull and the chest, the skull was found higher than the skeleton in many cases or entirely absent several times.

The cemetery's very first graves must have been dug in the last period of the VII. century, and the last ones in the last period of the VIII. century.

LÁSZLÓ KÖLTŐ: AWARISCHES GRÄBERFELD AUS DEM 7–8. JAHRHUNDERT IN BALATONKILITI

Zusammenfassung

Während der Bauarbeiten von Knotenpunkt der Autobahn M7 und Autostraße Nr. 65 wurde zwischen Siófok und Balatonkiliti ein Skelett gefunden, das dem Kaposvárer Rippl-Rónai-Museum mitgeteilt wurde. Mit der Fundrettungen begannen wir schon am Anmeldungstag, am 21. November 1983. Unter ungünstigen Witterungsverhältnissen führten wir die Ausgrabungen gleichzeitig mit den Bauarbeiten durch. Später, vor der Beendigung der Erdarbeiten wurde von uns auf dem unbebauten Gelände eine systematische Forschung ausgeführt, damit wir den Rand des Gräberfeldes bestimmen können. Bei der Fundrettung gelang es uns, den westlichen Rand des Gräberfeldes zu finden und den authentisch freizulegen. Von uns werden insgesamt 43 Gräber ausgegraben bzw. mehr oder minder authentisch beobachtet.

Einer von den Friedhofsteilen sollte während der Bauarbeiten der früheren Autostraße Nr. 65 zerstört werden. Auf diese Weise hatten wir Möglichkeit, ca. 30–40 % des früheren Gräberfeldes mit ca. 100–150 Gräbern zu beobachten.

Der Bestattungsritus scheint, im ganzen Gräberfeldes im großen und ganzen homogen zu sein. Es ist zu erfahren, daß die allgemein verbreitete Orientierungsrichtung Westen/Südwest–Osten/Nordost ist. Selten kommt eine kleine Differenz vor. Man kann nur in einzelnen Fällen bedeutende Abweichungen davon erfahren, bzw. in einem Fall ist sogar eine polare

Orientierung vorgekommen. In den wahrnehmbaren Fällen sind die Arme in einer gedehnten Position neben dem Körper, man konnte davon eine Differenz nur in 3 Gräbern erfahren, wo einer von Armen auf den Becken gelegt ist. Auf dem ganzen Gebiet der Ausgrabungen sind sogar die bei beiden Rändern ausgehöhlten Todesgruben auch Gruben mit gleichem Boden zu finden. Es ist charakteristisch, als man der Todesgrube Eier, Geflügel, oft ein Schaf beilag. Die meisten von den letzten sollten in Gräber abgeschunden gekommen sein. In zwei Fällen konnten sogar Hornüberreste betrachtet werden. Falls mehrere Eier in Gräber eingelegt wurden, lag man mit Eiern den Becken oder die Brust um. Rindviech kommt seltener vor. Oft wurden der Todesgrube Gefässe beigelegt. In ca. 50 % der freigelegten Gräbern (21 Fällen) wurden Gefässe gefunden. Die Mehrheit dieser Gefässe wurden zu den Füßen gelegt. In seltenen Fällen findet man sie sogar neben dem Kopf. Waffen wurden von uns nicht gefunden.

Die Plünderung ist weitverbreitet. Es kommt am häufigsten vor, als der Schädler oder die Brust geschädigt wurde. In mehreren Fällen befindet sich der Schädel höher als die Gerippe, bzw. mehrmals fällt er vollkommen aus.

Die ersten Gräber des Friedhofs sollten im letzten Drittel des VII. Jahrhunderts, die spätesten im letzten Drittel des VIII. Jahrhunderts gegraben wurden.